

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного туризму та країнознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри

_____ Дудник І.М.
«_____» _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»
на тему:

Рекреаційні дестинації Харківської області

Виконавець: здобувач вищої освіти групи 501Бз **Васильченко Анна**
Миколаївна

Науковий керівник: к. геогр. н., доцент кафедри міжнародного туризму та
країнознавства **Сайчук Віктор Степанович**

Нормоконтролер: _____
(підпис)

Борисюк Оксана Анатоліївна
(П.І.Б.)

КИЇВ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародного туризму та країнознавства

Спеціальність: 242 «Туризм»

ОПП: «Туризмознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Дудник І.М.

« _____ » _____ 2021р.

ЗАВДАННЯ НА ВИКОНАННЯ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ Васильченко Анни Миколаївни

1. Тема дипломної роботи: «Рекреаційні дестинації Харківської області», затверджена наказом ректора № 2532 /ст від «16» листопада 2021 р.

2. Термін виконання роботи: з «17» січня 2021 р. по «28» лютого 2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: дослідження має теоретичний і практичний характер, виконане на основі аналізу фахової літератури, інформаційних ресурсів мережі Інтернет, періодичних видань, статистичних даних Харківської ОДА та первинної звітності туристичних підприємств.

4. Зміст дипломної роботи:

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного) матеріалу: таблиця 1.1. Еволюція поняття «туристична дестинація», рис.1.1. Модель туристичної

дестинації «6А», таблиця 1.2. Класифікація дестинацій (за Т.І. Ткаченко), таблиця 1.3. Типізація туристичних дестинацій за видами та складом туристичних ресурсів, таблиця 1.4. Типізація туристичних дестинацій за інтенсивністю використання ресурсного потенціалу, рис. 1.2. Типологія дестинацій в залежності від віддаленості дестинації від центру попиту і розмірах її простору, рис. 2.1. Харківська область, рис.2.2. Структура інтегрального індексу туристично-рекреаційного потенціалу, рис.2.3. Динаміка туристичних потоків Харківської області, тис.осіб, таблиця 2.1. Туристичні потоки у Харківській області (осіб), 2000-2020 рр., таблиця 2.2. Основні види туризму Харківської області, рис. 2.4. Адміністративні райони Харківської області, 2021 р., рис.2.5. Інтегральний індекс туристично-рекреаційного потенціалу по районах Харківської області, рис. 3.1. Основні ознаки туристичного регіону, таблиця 3.1 Туристичні маршрути, рис.3.2. Веломаршрут.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін Виконання	Відмітка про виконання
1.	Узгодження плану роботи	22.11.-23.11 2021 р.	Виконано
2.	Обґрунтувати об'єкт, предмет дослідження, сформулювати завдання і мету. Написати вступ.	01.12. – 03.12. 2021 р.	Виконано
3.	Проаналізувати різноманітні джерела інформації щодо теоретичних засад рекреаційних дестинацій. Написати перший розділ.	04.12. – 28.12. 2021 р.	Виконано
4.	Проаналізувати сучасний розвиток туристичних дестинацій Харківської області. Написати другий розділ роботи.	10.01. – 22.01. 2022 р.	Виконано
5.	Розглянути проблеми та перспективи розвитку рекреаційних дестинацій Харківської області. Написати третій розділ роботи.	23.01. – 08.02. 2022 р.	Виконано
6.	Узагальнити результати проведеного дослідження, сформулювати висновки	09.02. – 12.02. 2022 р.	Виконано
7.	Подання електронних версій роботи на нормоконтроль та антиплагіатну перевірку.	13.02. – 15.02. 2022 р	Виконано

8.	Доопрацювання роботи за результатами передзахисту.	16.02. – 18.02. 2022 р.	Виконано
9.	Подання завершеної роботи на кафедру.	20.02. 2022 р.	Виконано
10.	Захист дипломної роботи.	25. 02.2022 р.	Виконано

7. Дата видачі завдання: «22» листопада 2021 р.

Науковий керівник дипломної роботи _____ Сайчук В.С.
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Васильченко А.М.
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Рекреаційні дестинації Харківської області»: 80 сторінок пояснювальної записки та 4 сторінки додатків, 18 рисунків, 8 таблиць, 53 використаних джерела.

Мета роботи – дослідити рекреаційні дестинації Харківської області: сучасний стан та перспективи розвитку

Об’єкт даного дослідження: Харківська область.

Предмет дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку рекреаційних дестинацій Харківської області.

Під час написання дипломної роботи використані наступні **методи дослідження:**

- теоретичний аналіз джерел інформації з проблем дослідження;
- метод системного аналізу;
- метод аналізу економічних показників, їх динаміки;
- графічний метод для відображення територіального розміщення кластерів;
- методи моделювання та прогнозування.

Інформаційна база дослідження. У роботі використано фахову літературу з проблеми дослідження про рекреаційні дестинації, інформаційні ресурси мережі Інтернет, періодичні видання, статистичні дані Харківської ОДА та дані первинної звітності туристичних підприємств області.

Область застосування результатів роботи: результати роботи можуть бути застосовані в реалізації програми розвитку туризму в Харківській області, в обґрунтуванні використання її значного рекреаційно-туристичного потенціалу.

Матеріал дослідження може бути корисним у навчальному процесі під час вивчення дисциплін «Туристичне краєзнавство», «Організація туристичних подорожей», «Організація рекреаційної діяльності», «Організація екскурсійної діяльності» та ін.

Структурно робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ТУРИЗМ, ТУРИСТИЧНИЙ ПРОДУКТ, РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ,
ІНФРАСТРУКТУРА, РЕКРЕАЦІЙНІ ДЕСТИНАЦІЇ, ТЕНДЕНЦІЇ,
ПЕРСПЕКТИВИ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ.....	11
1.1. Сучасні уявлення про рекреаційні дестинації.....	11
1.2. Рекреаційні ресурси як основа функціонування дестинації.....	18
1.3. Основні типи туристичних дестинацій.....	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	33
2.1. Природно-ресурсний потенціал Харківської області.....	33
2.2. Сучасний стан рекреаційної діяльності області.....	40
2.3. Рекреаційні дестинації Харківської області.....	46
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	53
3.1. Проблеми розвитку рекреаційних дестинацій Харківської області.....	53
3.2. Перспективи розвитку рекреаційних дестинацій області.....	58
3.3. Використання рекреаційних дестинацій під час туристичної подорожі.....	60
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Україна – держава з багатими природними ресурсами та самобутньою історико-культурною спадщиною, тому вона має всі передумови для сталого розвитку економіки за рахунок надходжень від туристичної галузі туризму. Потенційні туристичні можливості України безмежні, проте туристична галузь протягом тривалого часу відчуває на собі вплив таких негативних чинників, як відсутність державної політики у сфері туризму, стратегії і програми розвитку туризму та курортів; багаторазова трансформація центрального органу виконавчої влади у сфері туризму тощо.

Все це зумовлює необхідність розроблення рекомендацій щодо розвитку українських регіонів. Аналіз фахової літератури, що присвячена питанням туризму в регіонах, дозволяє констатувати, застосування такого поняття як «дестинація» та відсутності єдиної думки у зарубіжних та вітчизняних авторів щодо трактування туристичної дестинації як наукової категорії.

Туризм відрізняється від інших галузей народного господарства, оскільки їхню продукцію перевозять до споживача, а туризм передбачає міграцію людей до місць відпочинку, культурних пам'яток та об'єктів туризму. В переважній більшості випадків споживання туристичного продукту здійснюється у вибраному туристом місці, тобто визначено територіально. Саме це місце прийнято трактувати як туристичну дестинацію.

Тобто, туристична дестинація - ключовий елемент індустрії туризму. Її можна охарактеризувати як центр (територію) із засобами обслуговування та послугами для забезпечення потреб туристів.

Саме туристичну дестинацію можна вважати однією з головних причин для подорожі, саме в ній реалізується філософська сутність туризму як методу пізнання культурних та природних багатств, створених природою і людством, які є об'єктом туристичного інтересу.

Туристичні дестинації є також зручним центром для дослідження туристичних потоків, адже зводять воедино всі аспекти туризму – попит, пропозицію, маркетинг, пересування туристів та ін.

В роботах таких вчених як: Н. В. Корж, Д. І. Басюк, Т. Ю. Лужанська, А. Ф. Гукалюк та ін. розглянуто питання щодо сутності дестинації згідно різних підходів, основи теорії туристичних дестинацій, сучасні наукові підходи до вивчення цього концепту, типології та життєвого циклу дестинацій, сутності та класифікації туристичних ресурсів дестинації тощо.

Тому, дослідження присвячене рекреаційним дестинаціям Харківської області є дуже актуальним.

Мета роботи – дослідити рекреаційні дестинації Харківської області: сучасний стан та перспективи розвитку

Для досягнення мети роботи були поставлені наступні **завдання**:

- 1) дослідити науково-теоретичні основи формування та розвитку рекреаційних дестинацій;
- 2) проаналізувати природно-ресурсний потенціал Харківської області;
- 3) дослідити популярні дестинації Харківської області;
- 4) проаналізувати проблеми та перспективи розвитку дестинацій Харківщини;
- 5) дослідити можливості залучення рекреаційних дестинацій Харківської області при створенні туристичної подорожі.

Об'єктом даного дослідження виступає Харківська область.

Предмет дослідження – сучасний стан та перспективи розвитку рекреаційних дестинацій Харківської області.

Під час написання дипломної роботи використовувалися наступні **методи дослідження**:

- теоретичний аналіз джерел інформації з проблем дослідження;
- метод системного аналізу;
- метод аналізу економічних показників, їх динаміки;

- графічний метод для відображення територіального розміщення кластерів;
- методи моделювання та прогнозування.

Інформаційна база дослідження. У роботі використано фахову літературу з проблеми дослідження про рекреаційні дестинації, інформаційні ресурси мережі Інтернет, періодичні видання, статистичні дані Харківської ОДА та дані первинної звітності туристичних підприємств області.

Область застосування результатів роботи: результати роботи можуть бути застосовані в реалізації програми розвитку туризму в Харківській області, в обґрунтуванні використання її значного рекреаційно-туристичного потенціалу.

Матеріал дослідження може бути корисним у навчальному процесі під час вивчення дисциплін «Туристичне краєзнавство», «Організація туристичних подорожей», «Організація рекреаційної діяльності», «Організація екскурсійної діяльності» та ін.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

1.1. Сучасні уявлення про рекреаційні дестинації

Термін «дестинація» (destination) вперше було використано як поняття «місце призначення» в середині ХІХ ст, коли перші туристи Томаса Кука прочитали його в програмі їх поїздки. Так з'явилася перша туристична дестинація світу – Ламфборо, де одноразово зібралося понад п'ятсот туристів.

У той час дане слово сприймалося як туристами, так і організаторами туризму однаково і трактувалося як «напрямок маршруту». І якщо для більшості подорожуючих термін «дестинації» так і залишився в первинному значенні, то для професійного туризму протягом багатьох років відбувалося поступове ускладнення значення даного поняття (див табл.1.1).

Таблиця 1.1

Еволюція поняття «туристична дестинація»

Науковець	Визначення туристичної дестинації
Словник Вебстера	Місце, що встановлюється на кінець подорожі, тобто в певній географічній області (місцезнаходження, курорт, регіон, країна і т.д.), де мандрівник має намір витратити час далеко від дому.
Н.Георгулас (1970)	ділянки землі (території) з різними природними та/або штучними характеристиками, які привертають не локальних (не епізодичних, постійно) відвідувачів (або туристів) до [різноманітної] діяльності
Дженсен, Хансен і Мец' (1993)	географічна зона, яка має ландшафтні та культурні особливості, і спроможна запропонувати туристичний продукт: широкий спектр об'єктів, послуг на транспорті, в засобах розміщення, харчування та, принаймні один інший вид послуг (умови діяльності).
ВТО і Бігер (1996)	географічна зона, що складається з усіх послуг та інфраструктури, необхідних для перебування туриста в конкретному туристичному сегменті. Дестинації - це конкурентні одиниці в'їзного туризму. Дестинації є важливою частиною туристичного продукту.
Лейпер (1995)	місця, до яких люди подорожують, і де вони вирішили залишитися на деякий час для того, щоб апробувати певні функції або характеристики певної атракції.
Купер та ін. (1998)	дестинації, як зфокусовують об'єкти і послуги, призначені для задоволення потреб туристів.
С. Пайк (2004)	місце, яке приваблює відвідувачів на тимчасове перебування і варіюються від континентів до країн, штатів і провінцій з містами в села, щоб спеціально побудованому курортних зонах

П.Х. Котлер, Дж. Боуен Дж., Макенс, (2006)	фізичний простір, в якому споживач проводить принаймні одну ніч. Він включає в себе туристичні продукти, такі як служби підтримки та пам'ятки, туристичні ресурси з умовою повернення з подорожі з протягом одного дня
ЮН ВТО (2007)	туристична дестинація є важливим місцем відвідування туристами, який являє собою основну одиницю аналізу в сфері туризму. Дестинація – це фізичний простір, в якому відвідувач проводить час, не менший ніж з однією ночівлею. Він (простір) включає туристичні продукти, такі як послуги та атракції, туристичні ресурси в межах одного дня подорожі. Цей простір має фізичні і адміністративні кордони, які визначають спосіб управління ним, образи і перцепцію (сприйняття), що визначає їх ринкову конкурентоспроможність. Дестинація – це фізичний простір у межах певних адміністративнотериторіальних кордонів, в якому відвідувач проводить поза місцем основного проживання час, не менший ніж одну ночівлю, і, який (простір) включає туристичні продукти (послуги та атракції, туристичні ресурси) в межах одного дня подорожі, що у цілому рцепцію визначає спосіб управління цим фізичним простром, образи і пе (сприйняття), ринкову конкурентоспроможність.
Ф. Пірс	місце, де мандрівники можуть отримати різноманітні враження, досвід і емоції . Чілком визначений діапазон вражень, які люди прагнуть одержати від відпочинку в конкретному місці, покладено в основу сегментації ринку.

Джерело: складено авторкою

У 1974 році, за часів перших спроб застосування системного підходу до туризму, термін туристична дестинація був введений і обґрунтований професором Мейсенського університету (м. Окленд) Нейлом Лейпером [51]. Науковець вважав, що туристична дестинація – географічна територія, що є привабливою для туристів. В 2004 Н. Лейптер розширює поняття та визначає дестинацію як конкретну територію, яку турист обирає для відвідування і знаходиться там деякий час, територія, на якій відбуваються основні процеси взаємодії туриста с туристичної інфраструктурою [50, с.87].

Вольфганг Альтгофен трактував дане поняття, як певне місце призначення або цільової регіон [45], а П. Пірс визначив дестинацію, як місце, відвідування якого залишає у туристів всілякі враження, дарує досвід і емоції [52].

В «Оксфордському словнику мандрів і туризму» дестинацію трактують як місце, куди в даний час направляються люди або предмети) [44].

Вперше робоче визначення поняття дестинації було дано в матеріалах Всесвітньої Туристичної Організації (UNWTO) в 2002 році – «Фізичне простір,

де турист проводить мінімум одну ніч. Дестинації має фізичні та адміністративні кордони, які визначають систему менеджменту дестинації, імідж і сприйняття, які визначають її ринкову конкурентоспроможність». Надалі термін «дестинації» став офіційним терміном UNWTO. На даний час UNWTO визначає туристичну дестинацію (destination (main destination of a trip)) як основне місце призначення туристичної поїздки, територію, відвідання якої є головним чинником для прийняття рішення про поїздку. Однак якщо таке місце неможливо ідентифікувати, головне місце призначення визначається як місце, де відвідувач провів більшу частину його / її часу під час поїздки. Знову ж таки, якщо відвідувач не може ідентифікувати таке місце, то основне місце призначення визначається як місце, яке знаходиться надалі від звичайного місця проживання відвідувача [49].

У визначенні UNWTO використовується ряд аргументів, які поглиблюють первинне поняття терміну: фізичний простір, відвідувач, ночівля, туристичний продукт, туристська послуга, атракція, туристські ресурси, доступність, образ, сприйняття, ринок, конкурентоспроможність [46]. Всесвітня туристична організація UNWTO вважає туристичну дестинацію визначальним елементом туристичної системи та розглядає її як провідний чинник у системі формування й доставки турпродукту [53].

Європейська Комісія визначила дестинацію як «територію, яка окремо ідентифікується і підтримується для туристів як місце відвідування й у межах якої туристичний продукт виробляється одним чи декількома закладами або організаціями» [22, с.120].

Лейпе Н. визначає дестинацію як конкретну територію, яку турист обирає для відвідування і знаходиться там деякий час, територія, на якій відбуваються основні процеси взаємодії туриста з туристичною інфраструктурою [50, с. 87].

Купер С., Флетчер Д., Гилберт Д., Шеперд Р., Ванхилл С. вважають, що дестинація – сукупність послуг та засобів, сформованих з метою задоволення потреб туристів [47].

Український науковець Д. І. Басюк пропонує розглядати туристичну дестинацію як місцевість, на якій зосереджено природні, природно-антропогенні й культурно-історичні та рекреаційно-туристичні ресурси і яка має необхідну транспортну інфраструктуру та достатній рівень розвитку туристичної індустрії, що забезпечує формування конкурентоспроможного туристичного продукту. [4, с.54].

На думку Т. Ткаченко, дестинація – це об’єкт (місто, регіон, район, місцевість, місце, заклад), який має туристично-рекреаційні ресурси (унікальні або специфічні), що є привабливими для подорожуючих, доступними завдяки наявності необхідної інфраструктури (зручності, послуги), доведення до споживача у формі сформованого та підготовленого до продажу туристичного продукту сучасними засобами маркетингових комунікацій (наявність логотипа, торгової марки тощо) в системі важелів інтегрованого управління суб’єктами господарювання [42, с.30].

Як вказує М. В. Семенова місцевих мешканців, незалежно від меж їх звичайного середовища, при одержанні туристичних та екскурсійних послуг можна за додаткових умов відносити до туристів або екскурсантів [35, с. 84]. Крім того, особи, які можуть відвідувати окрему туристичну дестинацію можуть бути туристами, або екскурсантами в залежності від терміну перебування в відвідуваному місці, можуть бути туристами або екскурсантами. В свою чергу ці дві категорії фізичних осіб охоплюються поняттям «відвідувач» [36, с. 42-43].

У новій редакції Закону України «Про туризм» зазначається, що «дестинація (туристична) – місце призначення туристичної подорожі (туристичної поїздки, туру, екскурсії), місце відвідування (територія, місцевість, місто, населений пункт, туристичний центр) особами, які не проживають постійно в даній місцевості і не належать до категорії місцевого населення» [19].

Таким чином, можна визначити, що існують два підходи до визначення туристичної дестинації: географічний та клієнтоорієнтований. За першим підходом дестинація – це територія, що має певні туристичні ресурси. Клієнтоорієнтований підхід враховує, що ця територія ще повинна мати певну

привабливість для туристів. тому підкреслюють важливість маркетингу дестинацій.

Таким чином, можна запропонувати таке визначення:

туристична дестинація – це територія, що є привабливою для туристів, має необхідну інфраструктуру, щоб забезпечити проживання, харчування, транспортне обслуговування (включаючи прибуття та від'їзд), розваги туристів, пам'ятки та визначні місця, що цікавлять туристів, інформаційні та комунікаційні системи. Треба також зазначити, що саме наявність фактору привабливості є одним із головних факторів конкуренції між дестинаціями.

Розвиток наукових досліджень щодо сутності категорії дозволив О. Йоргенсену, К. Куперу, Д. Флетчеру створити модель туристичної дестинації «шість А», у якій дестинація розглядається як взаємозв'язок наступних компонентів (Рис.1.1.)

Рис.1.1. Модель туристичної дестинації «6А»

Джерело: [42]

- attractions (атракції) – туристичні ресурси природного або штучного походження, що приваблюють туристів;
- accessibility (доступність) – розвиток транспортних та комунікаційних зв'язків;

- amenities (зручності) – наявність підприємств інфраструктури туризму, що пропонують якісні послуги і товари;

- ancillary services (посередники та допоміжні служби) – наявність посередницьких підприємств, що забезпечують виробництво й реалізацію туристичного продукту (рекламні агентства, банки, лікарні тощо);

- activities (організація діяльності туристів) – наявність підприємств, що забезпечують реалізацію мети подорожі туриста (рекреація, виставки, конференції тощо);

- available packages (пропозиція готового туристичного продукту) – наявність підприємств, що пропонують сформований туристичний продукт відповідно до попиту (туристичні оператори, агенти, бюро подорожей та екскурсій, аматори). Саме наявність всіх цих елементів забезпечує пропозицію комплексного туристичного продукту та максимальну реалізацію мети подорожі кожного туриста [42]. Як бачимо, модель «шість А» базується на системі елементів туристичної дестинації, що перебувають у тісному зв'язку з туристичною діяльністю. Лише за наявності зазначених компонент стає можливою пропозиція якісного комплексного туристичного продукту та максимальне задоволення потреб туристів.

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, загальними рисами туристичної дестинації є наступні:

1. Дестинація являє собою сукупність декількох компонентів: визначна пам'ятка (природні багатства або створені людиною, тобто те, що спонукує туриста здійснювати до неї подорож); зручності (розміщення, харчування, розваги, а також роздрібна торгівля й інші підприємства сфери послуг, такі як банки, обмінні пункти, перукарні, медичні підприємства, тобто все те, що не тільки забезпечує притулок і їжу, але й створює загальне відчуття привітного прийому туристів); доступність (з віддаленістю дестинацій від туристських ринків і тривалістю поїздок до них збільшується їхня уразливість до коливань попиту).

2. Дестинація являє собою культурну цінність: відвідувачі повинні вважати дестинацію настільки привабливою, що заслуговує часу й витрачених на подорож грошей. Таким чином, важливо підтримувати відмінність умов дестинації від звичайних «домашніх» умов за допомогою оригінального гарного дизайну а не «уніфікованого туристського ландшафту» й ефективного управління.

3. Дестинація неподільна, тобто туристський продукт споживається там, де він безпосередньо виробляється, і, щоб його випробувати, туристи повинні фізично бути присутніми у дестинації. Слід зазначити, що процеси виробництва й споживання туристичного продукту збігаються не тільки в просторі, але й у часі, тобто дестинації не можуть бути замовлені або відкладені на не визначений термін (номера в готелях, театральні квитки тощо не можуть бути відкладені в "міжсезоння" для наступного їхнього продажу під час, наприклад, театального сезону). Сезонність є найбільш важливою проблемою, тому що знижує ефективність використання основних засобів дестинації та їхню прибутковість. Сезон дестинації (3- 4 місяці) приносить основний прибуток і має бути джерелом покриття постійних витрат, які підлягають оплаті протягом року.

4. Дестинації орієнтовані не тільки на туристів. Послугами й зручностями дестинації користуються не тільки туристи, але й інші люди: місцеві жителі й персонал даної дестинації. Таким чином, підприємства дестинації не можуть бути орієнтовані тільки на місцевих жителів або тільки на туристів, вони повинні орієнтуватися на тих і інших.

Прикладами сформованих дестинацій за видами туризму в Україні можуть бути: «Кам'янець-Подільська фортеця» як туристичний об'єкт-дестинація; Національний дендрологічний парк «Софіївка» як екологічна дестинація; культурно-історична дестинація «Чернігів стародавній»; екологічна та зелена дестинація «Українська Венеція»; спортивно-оздоровча дестинація «Буковель»; релігійна дестинація «Свято-Успенська Почаївська лавра»; екологічна та сільська дестинація «Дунайські плавні»; культурологічна дестинація

«Історичний центр Львова»; «Шевченківський національний заповідник»; «Подільські товтри» як освітні та екологічні дестинації тощо [42].

1.2. Рекреаційні ресурси як основа функціонування дестинації

Для того, щоб деяка територія стала туристичною дестинацією, необхідно виконання наступних умов:

- 1) наявність культурно-історичних, природних або інших визначних пам'яток, що цікавлять туристів;
- 2) наявність на цій території засобів розміщення, харчування, розваг та розвиненої транспортної інфраструктури;
- 3) налагоджена робота комунікаційних та інформаційних систем, а також систем резервування, так як це необхідний інструмент інформування ринку туристичних послуг про дестинації.

Тобто, першочергово потрібна місцевість з конкурентоздатним ресурсним забезпеченням, що приваблює туристів і задовольняє їхні потреби.

Рекреаційними ресурсами є природні ресурси, яким властива здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини, в результаті чого їх можна використовувати для відпочинку, туризму та лікування. Наявність таких ресурсів у певних місцях виступає основою утворення туристичних дестинацій. Відповідно до «Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» до складу рекреаційних ресурсів відносяться «об'єкти природного та історико-культурного середовища, які можуть бути використані для організації рекреаційної діяльності, спрямованої на відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини шляхом загальнооздоровчого і культурно-пізнавального відпочинку, мандрівок, санаторно-курортного лікування, любительського та спортивного рибальства, полювання тощо» [26, с. 39].

Різноманітність рекреаційних ресурсів потребує їх виділення в окремі

групи.

Так, О. Бейдик поділяє рекреаційні ресурси на наступні групи: природно-географічні, природно-антропогенні, суспільно-історичні та окрему групу – об'єкти рангу суперточка-тур (Додаток А) [5, с. 52].

Як зазначає науковець, природно-географічні та природно-антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси є незамінною умовою розвитку рекреації та туризму на певній території. До них належать лікувальні та оздоровчі ресурси багатоцільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій .

До суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів відносяться предмети і об'єкти культурної спадщини, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення і представлені сукупністю пам'яток матеріальної та духовної культури, створеної у процесі історичного розвитку суспільства, і які є об'єктом рекреаційно-туристського інтересу (архітектурними чи археологічними пам'ятками, унікальною забудовою, пам'ятками народної творчості, сакральними спорудами тощо).

Як окремий вид рекреаційно-туристичних ресурсів О.О. Бейдик виділяє так звану «суперточку-тур», під якою розуміється локальна (просторово обмежена) територія антропогенного або природного походження, що являє собою унікальне поєднання природних компонентів (пейзажне різноманіття) і характеризується суттєвою соціально-історичною значимістю подій, які відбувались (відбуваються) в її межах або в межах простору, який візуально сприймається з цього місця». Цьому простору притаманне, як правило, високе пейзажне різноманіття та поєднання природних компонентів [5, с. 52].

Смаль І.В. у структурі туристичних ресурсів виділяє декілька складових: природну, соціально-культурну або суспільну, технологічну і подієву, які, у свою чергу, розділяються на ряд компонентів, що мають свою будову [38] (Додаток Б).

Природні та суспільні ресурси формують групу «матеріальні туристичні ресурси», подієві і більшість технологічних об'єднуються у групу «нематеріальні туристичні ресурси». Природні, суспільні і подієві туристичні ресурси – основа виникнення окремих видів туризму. Наприклад, природні ресурси стали підґрунтям для розвитку лікувально-оздоровчого, екологічного, спортивного, екстремального і багатьох інших видів туризму та відпочинку; подієві – для фестивального, ділового, фан-туризму та ін., суспільні – для релігійного, археологічного, пізнавального туризму тощо.

В. Новикова вважає, що рекреаційні ресурси мають певні особливості, які залежать не стільки від їх походження, скільки від специфічних властивостей, і виокремлює наступні групи [27, с.131]:

1) рекреаційні об'єкти – територіально визначені (точкові або площинні) матеріальні утворення, споглядання або споживання яких здатне задовольнити рекреаційні потреби рекреантів;

2) рекреаційні властивості простору – такі властивості природного або штучного простору, споживання яких рекреантами призводить до рекреаційного ефекту;

3) явища та процеси рекреаційної дії – нематеріальні динамічні утворення, споглядання яких рекреантами призводить до задоволення їх рекреаційних потреб;

4) рекреаційні заклади – підприємства прямої рекреаційної дії, відвідування яких рекреантами призводить до рекреаційного ефекту;

5) рекреаційні заходи – сплановані рекреантами дії, беручи участь в яких рекреанти отримують рекреаційний ефект».

Розглянемо більш детально три типи туристично-рекреаційних ресурсів: історико-культурні, природні, соціально-економічні.

1. Історико-культурні рекреаційні ресурси

До історико-культурних рекреаційних ресурсів належать історичні, історико-архітектурні пам'ятки, пам'ятки сучасної архітектури, унікальні споруди тощо. Історико-культурний потенціал, матеріальні та духовні цінності

народу дуже важливі для формування світогляду задоволення матеріальних, а серед них і туристичних потреб.

В Україні під охороною держави перебуває понад 70 тис. пам'яток історії та культури, серед них понад 12 тис. особливо цінних у туристичному плані, які є зразками монументальних витворів мистецтва.

Пам'ятки архітектури в Україні розміщені нерівномірно. Основна їх частина знаходиться в західних областях України, а також у Київській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській, Сумській областях та Республіці Крим. Східні і південні області не такі багаті на історичні пам'ятки, - найстаріші з них належать до XVII ст., що пов'язано з освоєнням території [24, с. 148].

Найбільша кількість пам'яток архітектури припадає на місто Львів (2500) та Львівську область. Це пояснюється давнім освоєнням цієї території, віддаленістю від театрив воєнних дій минулого, порівняно високим економічним розвитком та цільністю населення. Львів розташований на перехресті важливих торговельних шляхів з півночі на південь і з заходу на схід. У Львові збереглися визначні пам'ятки, XII та наступних століть. Особливо цінними є архітектурні ансамблі площі Ринок (XV-XIX ст.), Вірменської (XIV-XIX ст.) та Руської вулиць, які занесені до списку світової архітектурної спадщини ЮНЕСКО. Мистецьку цінність європейського масштабу мають ансамблі Успенської церкви (XVI- XVII ст.), Святоюрського (XVII ст.) та Вірменського (XIV- XVIII ст.) соборів; Домініканського костелу (XVIII ст.).

Другим щодо кількості пам'яток архітектури є місто Київ (понад 1500). Передусім це споруди епохи Київської Русі - Золоті ворота (1037 р.), Софіївський собор (1037 р.), Видубицький монастир (XI ст.), ансамбль Києво-Печерської Лаври (XI ст.). Зважаючи на виняткову художню цінність ансамбль споруд Софіївського собору та Києво-Печерської Лаври, за рішенням ЮНЕСКО, внесено до списку Світової культурної спадщини.

В Україні збереглися пам'ятки, пов'язані з колонізацією Причорномор'я стародавніми греками. Це руїни Херсонесу і Пантікапея в Криму, Ольвії – в Миколаївській області.

Через часті напади на землі України іноземних загарбників на території України споруджено чимало замків і фортець, які мають європейське значення. До найцінніших слід віднести замки в Ужгороді (XI-XVI ст.), Кременці, Луцьку, Острозі (XIII- XIV ст.) та інші, а також на Волині та Поділлі [24, с. 150].

Характерним елементом пізнавальних ресурсів є соціальні та природні об'єкти, явища, події, походження яких тісно пов'язане з територією України і тієї зарубіжної країни, в межах якої вони первісно виникли. Це місця, пов'язані з життям, діяльністю або перебуванням в Україні відомих письменників, художників, політичних діячів, наприклад, Оноре де Бальзака, Міцкевича, Костюшка, Растреллі, декабристів тощо. Деякі з них мають світове та європейське значення [24].

2. Природні рекреаційні ресурси

Площа рівнинних рекреаційних ландшафтів України становить 7 млн га, гірських та передгірних ландшафтів – понад 2 млн га. Особливе місце серед ландшафтних ресурсів займають морські пляжі, загальна довжина яких становить 1160 км, або 47 % берегової смуги. На морських пляжах України можна організувати відпочинок одночасно 4,1 млн чоловік, а ландшафтні рекреаційні ресурси усіх видів дозволяють одночасно оздоровлювати близько 47 млн чоловік, тобто майже все населення України.

Ресурси туристсько-екскурсійної діяльності розміщені по всій території України. Концентруються вони переважно в містах і селищах з багатим історичним минулим та в межах рекреаційних ландшафтів.

В Україні найбільше значення мають рекреаційні ресурси Карпат, приморські території Одеської, Миколаївської, Донецької областей. Для кожної рекреаційної території важливою є її рекреаційна місткість, обумовлена природно-ресурсним потенціалом регіону. Вона розраховується за кількістю відвідувань на рік, добу [24, с. 151].

Найсприятливіші умови для розвитку рекреації, туризму і спорту мають Карпати. Велика кількість джерел мінеральних і термальних вод, неповторна краса гірських краєвидів, різноманітність флори і фауни (у тому числі лікарських

рослин і ягід), багато історичних, етнографічних та інших пам'яток створюють чудові умови для лікування та відпочинку

Кліматичні умови України дозволяють організувати масовий літній відпочинок протягом 140-145 днів у північно-західних регіонах, 180-190 днів – у степовій зоні морського узбережжя, 220 днів – у південній частині Криму.

Для зимових видів відпочинку територія України менш сприятлива, крім району Карпат, де кліматичні умови забезпечують повноцінний відпочинок протягом 90-120 днів [39, с. 107].

Уся територія України характеризується виключно сприятливими природно-кліматичними умовами та наявністю різноманітних рекреаційних ресурсів для відпочинку й лікування населення. Практично всю територію України можна вважати важливим санаторно-курортним районом.

Найбільшою територіальною концентрацією рекреаційного комплексу виділяються Карпатський регіон та приморські території Одеської, Миколаївської, Донецької областей.

Насамперед, Південний рекреаційний район, до складу якого входить приморська територія Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької і Донецької областей.

Західний підрайон (Одеська, Миколаївська області та західна частина Херсонської) характеризується помірним кліматом – більшою кількістю випадання опадів, вищою відносною вологістю повітря і нижчою температурою морської води у літньо-осінній період. Тут зосереджені значні ресурси для організації грязевого лікування у вигляді мулової грязі солених озер і лиманів. Значний ефект дають купання в морській воді, сонячні та повітряні ванни.

Значні рекреаційні ресурси є у східному підрайоні, який простягається вздовж Азовського моря. Клімат у цьому підрайоні більш континентальний, температура менш солоної морської води вища. Підрайон має сприятливі кліматичні водно морські та грязеві ресурси. На березі Азовського моря є два кліматогрязевих курорти - Бердянськ та Кирилівка. Грязьовий та кліматичний приморський рівнинний курорт степової зони Бердянськ знаходиться на

північному березі Азовського моря. Клімат помірноконтинентальний. Основні лікувальні засоби курорту - намулисті грязі та ропа озер Червоне, Велике й затоки Азовського моря, а також мінеральні хлорні й натрієві води. Клімат курорту Кирилівка - помірноконтинентальний, наближений до клімату Криму. До основних лікувальних факторів відносять намулисті сульфідні грязі у руслах річок Великий та Малий Утлюк, Утлюцькому й Молочному лиманах та високомінералізовані хлорні натрієві мінеральні води [21, с. 66].

Цінні лікувальні грязі є в районах Бердянська, Маріуполя. Основними лікувальними факторами курорту Маріуполь, розташованого на березі Азовського моря, є клімат, намулисті грязі Таганрозької затоки та морські купання. Курорти узбережжя Чорного та Азовського морів спеціалізуються на лікуванні захворювань органів руху, нервової системи, жіночих статевих органів. Унікальні рекреаційні ресурси є також у Карпатах, Передкарпатті і Закарпатті, які входять у вигляді підрайонів у великий Карпатський район. У районі розташовані джерела цінних і різноманітних за своїм хімічним складом та лікувальними властивостями мінеральних вод, в ряді випадків унікальних, великі масиви лісів [21, с. 66].

Різнманітними мінеральними водами багата Львівська область. Цінні всесвітньо відомі гідро-карбонатно-сульфатні, кальцієво-магнієві, сульфатні натрієво-кальцієві води є у Передкарпатському районі, зокрема в Трускавці та Східниці.

Чималий інтерес для лікування та відпочинку становлять рекреаційні ресурси Полісся. Тут зосереджені значні площі лісів, зокрема соснових. Першочергове значення мають рекреаційні ресурси тих місцевостей, які розташовані біля озер, рік і лісів. Можливості для лікування і відпочинку використовуються на Поліссі недостатньо. При цьому слід врахувати, що аварія на Чорнобильській АЕС різко негативно вплинула на можливості використання рекреаційних ресурсів Центрального і східної частини Західного Полісся.

Унікальні і сприятливі для освоєння рекреаційні ресурси має крайня північно-західна частина України. На півночі Волинської області, в верхів'ї

Прип'яті, в добре освоєному в господарському відношенні регіоні знаходиться так зване Українське поліське поозер'я. Воно характеризується великою кількістю різноманітних за площею та глибинних озер, великими лісовими масивами з переважанням сосни, значними площами лук і боліт.

Найбільшу цінність мають воднокліматичні та лісові ресурси групи Шацьких озер (їх тут близько 30), в тому числі такі великі, як Світязь, Пулемецьке, Люцимир, Пісочне, Острів'янське, Перемут та ін. Значну частину регіону займає Шацький національний парк. Їх чиста вода здебільшого з піщаними берегами, аромат соснових лісів, ресурси різноманітних дикорослих плодів, ягід і грибів, значні рибні ресурси, а також теплий і м'який вологий клімат – усе це створює винятково сприятливі умови для лікування та відпочинку, для формування тут нового санаторно-курортного комплексу республіканського значення [21, с. 67].

Перспективним для залучення в господарську діяльність є рекреаційні ресурси Лісостепової зони. Клімат тут м'який, вологість повітря дещо менша, ніж на Поліссі. Складовою частиною рекреаційних ресурсів є чисті поверхневі, а також підземні мінеральні води, у тому числі лікувальні.

3. Соціально-економічні

До соціально-економічних ресурсів належать культурні об'єкти, пам'ятки архітектури, історії, археологічні стоянки, етнографічні музеї, місця, пов'язані з життям, перебуванням видатних вчених, письменників, акторів, політичних діячів.

Узагальнюючи вищезазначене, рекреаційні ресурси можна визначити як сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених елементів природно-ресурсного потенціалу, як частину екосистеми, що забезпечує функції по відновленню фізичного і духовного потенціалу людини.

Залучення рекреаційних ресурсів у процес туристичної діяльності може бути різним за характером: сприйматися візуально (пейзажі, екскурсійні об'єкти), використовуватися без прямого витрачання, безпосередньо витрачатися в процесі рекреації

У самому загальному випадку рекреаційні ресурси можна класифікувати за:

- 1) походженням – фізичні, біологічні, енерго-інформаційні;
- 2) видами рекреаційного використання;
- 3) швидкості вичерпання: швидко і повільно вичерпні, невичерпні;
- 4) можливості економічного заповнення;
- 5) можливості заміни одних ресурсів іншими;
- 6) можливості самовідновлення і культивування – відновлювані, помірно поновлювані і невідновлювані.

Вказані чинники, в тому числі й забезпеченість територій різними видами рекреаційних ресурсів, набувають особливого значення для дестинації, адже навіть транзитні пасажери (метою перебування яких на певній території не є задоволення потреб) опосередковано сприяють, наприклад, налагодженню ефективної рекреаційно-туристичної інфраструктури. Вони часто є споживачами послуг закладів гостинності (готелі, мотелі, кемпінги тощо), торгівлі, громадського харчування й побутового обслуговування, культурно-розважальних об'єктів. До того ж привабливі рекреаційні ресурси (передусім культурно-історичні: пам'ятки історії, архітектури, культури, місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних людей, музеї, оригінальні культурно-мистецькі заходи: фестивалі, конкурси, концерти тощо, а також природно-рекреаційні: парки, заповідники, заказники, національні парки) можуть стати основою формування зацікавленості, а відтак спонукатимуть відвідати область уже конкретно з метою задоволення рекреаційних потреб.

1.3. Основні типи туристичних дестинацій

Типізація дестинацій є основою для розробки ефективної системи управління ними.

Сьогодні існує багато підходів до визначення типів дестинацій за різними ознаками. Так, В.К. Кіптенко пропонує класифікацію дестинацій за їх прийнятною здатністю на два типи:

- зони, які можуть прийняти велику кількість туристів, не завдаючи шкоди їх туристичній цінності;

- зони, які можуть прийняти обмежену кількість туристів не вище допустимого рівня для екологічного та естетичного стану довкілля (гірські курорти, морські узбережжя та ін.).

А.І. Головчан класифікує дестинації відповідно до видів ресурсів на наступні типи:

- природно-географічні;
- природно-антропогенні;
- культурно-історичні;
- соціально-економічні.

Найбільш повну типізацію дестинацій подає Т.І. Ткаченко, класифікуючи їх за різними ознаками. [42] (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація дестинацій (за Т.І.Ткаченко)

Ознака	Види (типи) дестинацій
За масштабами	Туристичний регіон, країна, адміністративно-територіальна одиниця країни, туристичний об'єкт
За стадією життєвого циклу	Дестинація, що народжується, що розвивається, зростаюча, рецесійна, стагнаційна, відроджувальна (комунікативна), вмираюча
За видами туризму	Екологічний, сільський, природний, зелений, пізнавальний, освітній, культурний, воєнний інші
За цілями подорожі	Комплекса, дозвіллева, спортивнр-оздоровча, лікувальна, рекреаційно-оздоровча, ділова (службова, бізнес), спеціалізована (релігійна, пізнавально-просвітницька тощо)
За ресурсами	Природн, штучна, змішана
За станом розвитку	Реальна, перспективна, планова, прогнозована
За ступенем навантаження	Слабко навантажена, оптимально навантажена, максимально навантажена, перенавантажена
За рівнем агрегації	Мала, велика
За ступенем агломерації	Проста, складна
За категорією споживачів	Молодіжна, сімейна, універсальна

Важливим є те, що склад і стан туристичних ресурсів destinations формують їхні ключові абсолютні чи відносні переваги як на внутрішньому, так і на зовнішньому туристичному ринку, бо саме на бажанні туриста відвідати певні туристичні об'єкти будуються процеси туристичної діяльності. Таким чином, поглиблена типізація destinations за ознакою атракцій та видів ресурсів на основі дослідження їх впливу на формування інтересу до подорожей стане основою їх розвитку та позиціонування не тільки на внутрішньому, а й на світовому туристичному ринку.

Проведена класифікація туристичних ресурсів за їх видами та характерними складовими покладена в основу типізації туристичних destinations, за якою виділено чотири типи destinations, наведені в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Типізація туристичних destinations за видами та складом туристичних ресурсів

Види туристичних ресурсів	Характерні складові	Типи туристичних destinations
Ландшафтні	степи, гори, печери, скелі тощо	Природно-географічні
Кліматичні	природні явища та процеси	
Гідрологічні	моря, ріки, озера, водоспади та ін.	
Оздоровчо-рекреаційні	мінеральні води, лікувальні грязі, озокерит, гермальні й радонові джерела та ін.	
Флористичні	ліси, гаї, рідкісні рослинні представники тощо	
Фауністичні	ссавці, птахи, амфібії, рептилії, безхребетні	
Природні за походженням природоохоронні комплекси	природні парки, заповідники, заказники, ландшафтні парки, печерні міста	Природно-антропогенні
Штучні за походженням природоохоронні комплекси	ботанічні сади, зоологічні парки, садово-паркові комплекси, лісопосадки	
Матеріальні	сучасні культові об'єкти, об'єкти паломництва, архітектурні, історичні та культурні пам'ятки	Культурно-історичні
Духовні	культурно-історичні явища та події, етнографічні особливості, фольклор, видовища	

Трудові	людські ресурси	Соціально-економічні
Інфраструктурні	сукупність засобів розміщення, харчування, транспортування, розваг, необхідних для забезпечення потреб туристів та населення	
Інформаційні	комунікаційні системи туристичних підприємств та їх об'єднань, маркетингові системи формування й реалізації туристичного продукту	
Організаційні	соціально-економічний, політичний та екологічний стан дестинації	
Управлінські	логістичні системи управління туристичними та супутніми підприємствами	
Науково-дослідницькі	наукові досягнення, що забезпечують ефективне функціонування системи туризму та суміжних сфер діяльності	

Джерело: складено авторкою за [11]

Типізація туристичних дестинацій тільки за видами та структурними складовими туристичних ресурсів не відображає рівень навантаження та інтенсивність використання цих ресурсів в дестинаціях. Тому виникає необхідність типізації дестинацій з урахуванням інтенсивності використання ресурсів при створенні туристичного продукту відповідно до ринкового попиту, бо рівень інтенсивності використання ресурсного потенціалу дестинації виступає основою визначення стадій життєвого циклу туризму в дестинаціях.

Розроблена типізація дестинацій за інтенсивністю використання туристичних ресурсів наведена в табл. 1.4.

Наведена типізація туристичних дестинацій виступає основою теоретико-методичних підходів до створення й розвитку дестинацій не тільки в соціально-економічному, а й у екологічному значенні, а також до визначення життєвого циклу кожного типу дестинацій, що дозволить уніфікувати управління всією туристичною інфраструктурою.

Типізація туристичних дестинацій за інтенсивністю використання ресурсного потенціалу

№ з/П	Класифікаційна ознака	Типи туристичних дестинацій
1	Ступінь навантаження на туристичні ресурси	- перевантажені; - максимально навантажені; - оптимально навантажені; - недовантажені;
2	Періодичність споживання туристичного продукту	- сезонні; - цілорічні
3	Рівень поширеності туристичних ресурсів	- унікальні; - дефіцитні; - масові
4	Рівень освоєння туристичних Ресурсів	- освоєні; - частково освоєні; - неосвоєні
5	Стан відтворення туристичних ресурсів	- відтворювальні; - частково відтворювальні; - вичерпні (невідтворювальні)

Також розглянемо типізацію дестинацій Дж. Рітча та Дж. Крауча [48], які розбивають дестинації на такі види:

- Макрорегіон, що включає до себе декілька країн, наприклад, Африка, Південна Азія або Європа;
- Країна – Іспанія, Франція, Таїланд;
- Провінція або інша адміністративна одиниця – Прованс, Сальта;
- Конкретний регіон у середині країни – Фландрія, Нормандія, Уельс;
- Місто чи населений пункт – Рим, Барселона, Стамбул, Париж;
- Унікальний центр притягнення – Ніагарський водоспад.

Ієрархічна типологія передбачає, що кожен тип дестинацій представляє собою структурний елемент іншого. Її можна представити наступними типами дестинацій: континент; міжнародний регіон (частина континенту або континентів); країна; туристичний регіон (район, зона); туристичний центр або місцевість (місто, курорт, національний парк тощо); атракційний пункт.

Прикладом континенту є Євразія; міжнародного регіону – Центрально-Східна Європа; країни – Україна; туристичного регіону – Вінницька область; туристичної місцевості – бальнеологічний курорт; атракційного пункту – інфраструктурний вузол у м. Хмільник, представлений мережею санаторіїв, закладами ресторанного господарства, пляжем, пунктами прокату спорядження для водного відпочинку і туризму, автостоянкою.

Особливістю ієрархічної типології є відсутність жорстких критеріїв віднесення тієї чи іншої дестинації до певного типу. Наприклад, Австралія – це країна і континент, до того ж виділити міжнародний регіон у ній неможливо. А в туристичний регіон навколо Боденського озера включаються прикордонні райони Німеччини, Швейцарії та Австрії. За охопленням країн він є міжнародним регіоном. Разом з цим, за займаним простором він є туристичним районом. Існують приклади суверенних країн, які якщо не де-юре, то де-факто входять до складу туристичних районів і навіть туристичних центрів окремих країн: Монако і Лазурний берег Франції, Ватикан і Рим.

Наведена типологія носить умовний характер і ґрунтується на віддаленості дестинації від центру попиту і розмірах її простору, в якому турист здійснює споживання (рис. 1.2).

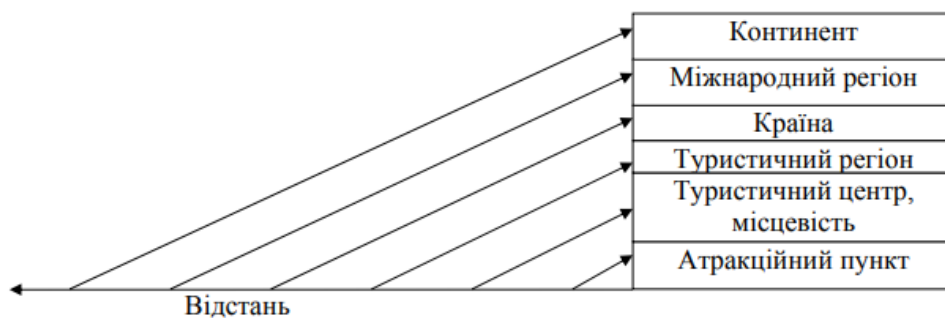

Рис. 1.2. Типологія дестинацій в залежності від віддаленості дестинації від центру попиту і розмірах її простору

Джерело: [23]

Для швейцарця Південна Англія як дестинація – це туристичний регіон; для азіата Європа – міжнародний регіон, а Північна Америка – континент. Хірург,

чий інтереси концентруються на конгресі, учасником якого він є, як DESTИНАЦІЮ обирає конгрес-готель (атракційний пункт). Його колега, крім конгресу бажає відвідати музеї та зробити шопінг. Для нього DESTИНАЦІЮ буде все місто (туристичний центр).

Основними ланками в ієрархічній структурі DESTИНАЦІЙ є атракційний пункт, туристичний центр (місцевість) і туристичний регіон. Саме на цих рівнях створюється найбільша частина турпродукту, яку споживають туристи. І зовсім не обов'язково, щоб туристичною DESTИНАЦІЮ була вся країна. Європейська інтеграція дала імпульс для розвитку туризму в периферійних регіонах країн, об'єднавши їх в транскордонні регіони – єврорегіони, які є окремими DESTИНАЦІЯМИ.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Природно-ресурсний потенціал Харківської області

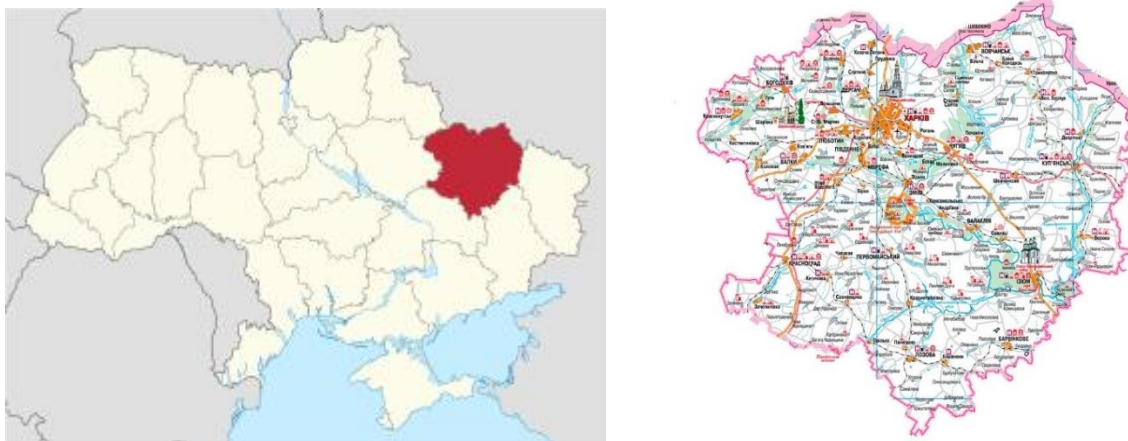

Рис. 2.1. Харківська область

Харківську область було утворено 27 лютого 1932 року. Вона розташована на північному сході України, на вододілі, що поділяє басейни рік Дніпра і Дону, в лісостеповій і степовій зонах. На сході вона межує з Луганською областю, на південному сході – з Донецькою, на південному заході – з Дніпропетровською, на заході і північному заході – з Полтавською і Сумською областями України, на півночі і північному сході – з Белгородською областю Російської Федерації.

Площа – 31,4 тис. км². Територія області простяглася з заходу на схід на 225 км і з півночі на південь – на 200 км.

Населення – на 1.01.2019 року становило 2 718,6 тис. осіб, в тому числі міське – 2 192,5 тис. осіб і сільське – 526,1 тис. осіб [29]. Територія Харківщини має сприятливі агрокліматичні умови, оскільки тут поєднується достатня кількість сонячної радіації і тепла з необхідним мінімумом опадів.

Харківщина має вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні

людські, матеріальні, у т. ч. природно-оздоровчі ресурси. Також, ресурсна база кожного із районів Харківської області має значний потенціал для комплексного розвитку різних видів відпочинку й оздоровлення: санаторно-курортного лікування, спортивно-оздоровчого, культурно-пізнавального, сільського зеленого, мисливського та рибальського туризму. Харківська область є багатопрофільною дестинацією літнього та зимового відпочинку, бальнеологічного лікування й масового пізнавального туризму [18].

Харківська область має значний історико-культурний потенціал. До реєстру національно-культурного надбання включено пам'ятки архітектури, археології, історії та монументального мистецтва, загальна кількість яких складає 2535 одиниць, що становить близько 5% від історико-культурного потенціалу України. Музейна мережа Харківщини у 2019 р. налічує 33 музеї. Усі вони різні за статусом, типом і формою власності: історичні, краєзнавчі, мистецькі, літературні, меморіальні тощо. В області діє 15 державних музеїв і заповідників. Один із найстаріших українських музеїв, що володіє цінною мистецькою колекцією – Харківський художній музей. Серед його експонатів – полотна А. Дюрера, Я. ван Сорея, В. Боровиковського, Д. Левицького, В. Тропініна, Т. Шевченка, І. Айвазовського, І. Шишкіна, В. Сурікова, А. Лосенка, М. Пимоненка, Г. Нарбути, Т. Яблонської та ін.

Серед найвідоміших туристичних об'єктів – літературно-меморіальний музей Г. Сковороди в селі Сковородинівка (до 1923 р. – Пан-Іванівка) [31]. У музеях Харкова і області зберігаються понад 596 226 музейних предметів. Велика кількість об'єктів охороняються як пам'ятки культури місцевого значення [30].

Серед найвизначніших пам'яток Слобожанщини слід назвати:

- археологічні пам'ятки – держаний археологічний музей-заповідник у с. Верхній Салтів (Вовчанський район), Донецьке городище у с. Карачівка (Харківський район);

- архітектурні пам'ятки: садово-паркового мистецтва (Наталіївський, Шарівський, Старомерчицький парки), Борисо-Глібський жіночий монастир, Володимиро-Богородична церква в с. Кочеток.

Туристично-рекреаційна сфера регіону не може повною мірою виконувати свою соціально-економічну та культурно-дозвільну функцію, стати стабілізуючим фактором збереження довкілля та наявної історико-культурної спадщини, бо ряд об'єктів на території Харківської області перебуває у незадовільному стані, потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для відвідувань туристами.

Важливим потенціалом для туристичної діяльності є природні рекреаційні ресурси (природно-заповідний фонд, ліси, зелені зони міст і приміських територій, водні ресурси). Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Харківської області має цінні унікальні природні територіальні комплекси, є складовою національної мережі ПЗФ України і включає 220 територій та об'єктів загальною площею 53 тис. гектарів, що становить близько 2% від загальної площі регіону. Розміщення заповідних територій в області є нерівномірним. Найвищий відсоток заповідності в Печенізькому - 23,15 %, Зміївському – 8,45 %, Чугуївському - 3,485 % районах; у більшості ж районів цей показник становить 1 %. У цілому по Україні він перевищує 5 %. Природно-заповідний фонд має велике значення для пізнання, формування екологічного світогляду людей, бережливого ставлення до природи. До об'єктів ПЗФ Харківської області віднесені: національний природний парк «Гомільшанські ліси», регіональні ландшафтні парки «Великобурлуцький степ», «Печенізьке поле» та «Ізюмська лука»; заказники загальнодержавного (Бурлуцький, Катеринівський загальнозоологічні, Вовчанський ботанічний) та місцевого значення, заповідні урочища, пам'ятки природи (у т. ч. Гора Крем'янець, Сад ім. Т.Г.Шевченка), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення (Литвинівка, Краснокутський, Наталіївський, Старомерчинський, Шарівський парки), дендрологічні парки (у т. ч. дендрологічний парк загальнодержавного значення Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва),

ботанічні сади (у т. ч. Ботанічний сад загальнодержавного значення Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна), Харківський зоологічний парк загальнодержавного значення.

Національний природний парк (НПП) «Гомільшанські ліси» (утворено у 2004 р., площа 14314,8 га, територія Зміївського, Первомайського районів) має так званій «кліматичний курорт», тобто зону для відпочинку, проведення різноманітних екотурів [33]. У цьому парку, на території Зміївського району, на початку 2000-х років було відкрито першу на Харківщині екологічну стежку для туристів. В «Гомільшанських лісах», унікальній екосистемі, ростуть понад 800 видів рослин, у т. ч. реліктові дуби віком 350-750 років. Експертами ЮНЕСКО встановлено, що тут росте 1000-літній велетенський дуб. На поверхні р. Сіверського Дінця, яка протікає через НПП, можна побачити одну із найдавніших рослин України – водну папороть (сальвінію плаваючу), а також рідкісні жовті глечики, біле латаття. Ядром парку є ландшафтний заказник «Гомільшанська лісова дача», на території якої пам'ятки історії періоду бронзової ери – Київської Русі.

Неповторними територіальними комплексами Харківщини є також Дворічанський та Слобожанський природні парки, які в недалекій перспективі будуть віднесені до Національного природного парку України [41].

Мальовничу природу Харківщини прикрашають регіональні ландшафтні парки – природоохоронні рекреаційні установи, які забезпечують умови для організованого відпочинку. У 2000 році створено РЛП «Великобурлуцький степ» (площа 2042,6 га). Регіональний ландшафтний парк «Печенізьке поле», створений у 1999 році, займає площу 4997,6 га та є недоторканим українським степом, з унікальним різнотрав'ям, рідкісними представниками фауни, занесеними до Червоної та Зеленої книг [9].

На берегах р. Сіверський Донець, на південь від с. Левківка Балаклійського району розташовано ландшафтний парк «Ізюмська лука», створений у 2003 році, який займає площу 2560 га. Неосяжні простори «Луки» (довжина 80 км) добре видно з гори Крем'янець.

Гора Крем'янець – найвище місце Харківської області. Висота гори 218 метрів над рівнем моря і 160 метрів над Сіверським Донцем. Знаходиться поблизу міста Ізюм. Через гору пролягає міжнародна траса Харків – Ростов. Гора Крем'янець є геологічним пам'ятником природи [20].

Також гора Крем'янець є видатним пам'ятником історії. У XIV столітті на вершині гори розташовувалося татарське укріплення – «кермен», залишки якого ще були помітні у кінці минулого століття. На вершині гори розташований меморіал як пам'ять про Велику Вітчизняну війну, який був споруджений до 40-річчя Перемоги. Для відвідувачів парку споруджено спеціальні оглядові території, місця відпочинку.

70 % (150 об'єктів) ПЗФ Харківщини складають заказники: ландшафтні, гідрологічні, лісові, ботанічні, ентомологічні, загальногеологічні, загальнозоологічні, орнітологічні [3]. Оскільки вони виконують функцію збереження і відтворення природних комплексів, ці достатньо екологічно чисті зони можуть стати прикладом бережливого відношення відвідувачів-екскурсантів до природи. На Харківщині є 3 заказника загальнодержавного значення: Бурлуцький, Катеринівський та Вовчанський.

До унікальних еталонів природи краю віднесено заповідні урочища. Серед них найбільш відомі: Божкове (Великобурлуцький район), Миколаївські насадження (Чугуївський район), Тюндик (Балаклійський район). Біля с. Литвинівка, на відстані 8 км від м. Валки, розташовано парк – пам'ятку садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, дендропарк «Литвинівка». Його створення пов'язано з іменем видатного біолога М.І. Вавилова.

Улюбленим місцем відпочинку мешканців та гостей Лозівського району є заснований у 2000 році дендропарк «Дружба» загальною площею 51,5 га.

Перлинами області також є Краснокутський дендропарк, Наталіївський і Шарівський парки, Пархомівський художній музей. Селище Гайдари і Коробові Хутори, що на правому березі ріки Сіверський Донець, по праву називають «Харківською Швейцарією». Саме в цьому куточку Харківщини створено Гомільшанський національний парк.

Один із найстаріших парків Харкова – сад ім. Т.Г. Шевченка (заснований у 1805 р.) віднесено до ботанічної пам'ятки природи місцевого значення [10]. Це улюблене місце відпочинку харків'ян, яке зачаровує своєю ландшафтною архітектурою. Парк сплановано так, що радіальні алеї сходяться до пам'ятника Т.Г. Шевченка.

У грудні 2007 р. ПЗФ Харківщини поповнився ще одним ботанічним садом «Кулиничі», який розташувався на території площею 13,25 га. Щороку понад одного мільйона людей відвідують Харківський зоопарк (організований у 1895 р.). На території зоопарку (площа 22 га) знаходиться 300 видів риби, земноводних, плазунів, птахів і ссавців з усього світу [8].

Природно-заповідний фонд та культурно-історична спадщина є базою для розвитку культурно-пізнавального туризму в регіоні (Додаток В).

У Харківській області 56 водосховищ, 2538 ставків, 584 озера, 131 річка – улюблені місця відпочинку жителів та гостей Слобожанщини [1]. Живописна водна артерія – ріка Сіверський Донець (басейн р. Дон) протікає через всю Харківщину довжиною 370 км. Другою за величиною є р. Оскіл – протока Сіверського Дінця. Прикрасою цих річок є Печенізьке і Червонооскільське водосховища. У межах водосховищ зосереджена найбільша кількість туристичних баз відпочинку, спортивно-оздоровчі табори.

Харківська область має цінні курортологічні ресурси, цілісні природні комплекси з комфортними мікрокліматичними характеристиками. Сприятливі природні умови вплинули на формування та розвиток в регіоні багатьох санаторно-курортних підприємств. Мережа санаторних закладів представлена 96 об'єктами. Загальна кількість місць в закладах курортного лікування складає близько 13 205 місць. У межах регіону заклади відпочинку дорослих локалізуються на курортах, в межах водно-зеленого діаметру та лісопарків. Наявність джерел мінеральних вод є базою для розвитку курортів, таких як: Березовські мінеральні води, Роща, Рай-Оленівка та інші.

Найбільш повне і оптимальне задоволення туристичних потреб здійснюється через систему засобів розміщення. Туристичні комплекси та бази

відпочинку сконцентровано, насамперед, у Вовчанському, Зміївському, Ізюмському, Печенізькому, Харківському та Чугуївському районах.

Окрім того, серед хвойних і мішаних лісів на околицях м. Балаклії розташувалися санаторій-профілакторій «Факел», база відпочинку «Перлина», дитячий оздоровчий табір «Олімп».

«Альпійська долина» – перший у Харківському регіоні (Зміївський район) гірськолижний центр із системою штучного засніження схилів. Траси довжиною до 400 метрів дуже схожі на карпатські. Сезон в «Альпійській долині» відкривається для туристів навіть за відсутності природного снігу. Катання продовжується до початку квітня. Головним завданням розвитку матеріальної бази сфери туризму в регіоні є модернізація та реконструкція туристичних підприємств, туристичної інфраструктури відповідно до міжнародних стандартів.

Сьогодні активно розвивається нова туристична галузь – сільський туризм.

Також у Харківській області проводяться заходи щодо підтримки дитячого та молодіжного туризму. На території області для учнівської молоді працюють 3 центри туризму: у м. Чугуєві, Валківському та Чугуївському районах. При обласній станції юних туристів цілорічно функціонує дитяча туристична база.

У Харківській області визначено основні туристично-екскурсійні маршрути, що за тематичною спрямованістю охоплюють визначні місця, пам'ятки історії, культури, архітектури й природи та пов'язані з життям і діяльністю видатних вітчизняних та всесвітньо відомих особистостей. Сьогодні в області існує понад 100 тематичних екскурсійних маршрутів. Туристичні організації систематично розробляють нові та оновлюють існуючі екскурсії різноманітної тематики.

Таким чином, ресурсна база кожного із районів Харківської області має значний потенціал для комплексного розвитку різних видів відпочинку й оздоровлення: санаторно-курортного лікування, спортивно-оздоровчого, культурно-пізнавального, сільського зеленого, мисливського та рибальського туризму.

Харківська область є багатопрофільною дестинацією літнього та зимового відпочинку, бальнеологічного лікування й масового пізнавального туризму.

2.2. Сучасний стан рекреаційної діяльності області

Як було зазначено вище, Харківська область завдяки вигідному геополітичному розташуванню, кліматичним умовам, наявності історико-культурних об'єктів, освітніх центрів, природоохоронних зон, розвиненому транспортному сполученню, наявності в достатній кількості об'єктів для розташування гостей має можливість увійти в лідери туристичного ринку України.

Розвинення сфери туризму сприяє не лише фінансовим надходженням від внутрішніх та в'їзних туристів, але й підвищенню зайнятості населення, розвитку та утриманню власної інфраструктури.

За проведеними дослідженнями Департаментом розвитку туризму та курортів Харківської області було встановлено, що у структурі інтегрального індексу туристсько-рекреаційного потенціалу (рис.2.2) майже половина (47%) туристсько-рекреаційного потенціалу Харківської області припадає саме на потенціал туристсько - рекреаційних ресурсів. На другому місці за ступенем впливу є кадрово-управлінський потенціал (37%) і лише третє місце за значущістю займає рівень розвитку туристичної інфраструктури (16 %).

Рис.2.2. Структура інтегрального індексу туристично-рекреаційного потенціалу
Джерело: [30]

Розглянемо більш детально основні показники туристичної діяльності.

За даними Головного управління статистики у Харківській області у 2020 р. загальна кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної, становила 44 тис. осіб, що менше, ніж у 2019 р. – 76211 осіб [29].

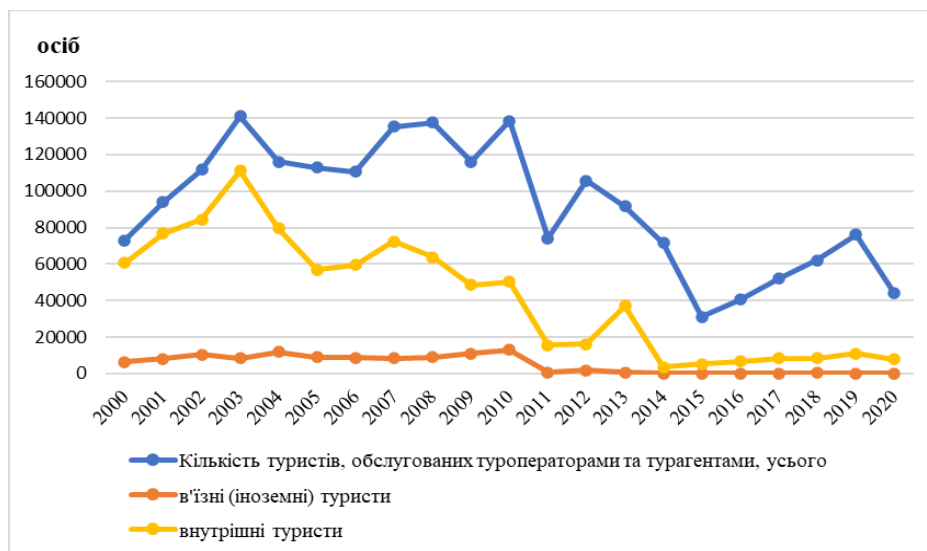

Рис.2.3. Динаміка туристичних потоків Харківської області, тис.осіб

Джерело: [29]

За останні десять років максимальну кількість туристів у Харківській області було обслуговано у 2012 р. – 105,7 тис. осіб, що пояснюється туристичним попитом на відвідання футбольних матчів в Харкові в рамках Чемпіонату Європи. Після 2012 р. відбувається поступове зменшення кількості обслуговуваних туристів в Харківській області через складку економічну та політичну ситуацію в країні та близьке розташування Харківської області до зони проведення АТО, а також епідеміологічну ситуацію, пов'язану з COVID - 19.

Туристичні потоки у Харківській області (осіб), 2000-2020 рр.

Роки	Кількість туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності Харківської області	Кількість іноземних туристів	Кількість внутрішніх туристів	Кількість виїзних туристи
2000	73135	6454	60766	5915
2001	93938	8067	76700	9101
2002	111882	10507	84413	16962
2003	141178	8495	111267	21416
2004	116195	11871	79479	24845
2005	112893	8859	56847	47187
2006	110565	8667	59414	42484
2007	135231	8326	72424	54481
2008	137506	8868	63721	64917
2009	116149	11089	48604	56456
2010	138440	12951	50253	75236
2011	74038	550	15636	57852
2012	105663	1701	16148	87814
2013	91648	591	37226	53831
2014	71437	-	3391	68046
2015	31233	6	5281	25946
2016	40429	1	6712	33716
2017	51929	16	8287	43626
2018	62232	273	8326	53633
2019	76211	223	11077	64911
2020	43989	4	7803	36182

Джерело: складено автором за даними [29].

Серед загальної кількості туристів, що були обслуговувані в області, до 2007 р. більшу частину займали внутрішні туристи, а з 2008 р. до сьогодні спостерігається переважання кількості туристів-громадян України, які виїжджають за кордон. З одного боку, такий розподіл туристів свідчить про зростання у громадян України рівня доходів, проте з другого боку, вітчизняні туристи все менше бажають подорожувати власною країною, що, у наслідку, призводить до поступового зниження інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури, та занедбанні туристичних об'єктів.

У 2020 р. внутрішні туристи подорожували Харківською областю переважно з метою дозвілля, відпочинку та спортивного туризму – 87%, в той же час, за будь-якою іншою метою – лише 13 % від загальної кількості туристів.

Такі показники свідчать про однобічний розвиток туристичного кластеру області, яке суттєво стримує туристичний попит та не сприяє збільшенню туристичної привабливості регіону.

Загальна кількість засобів розміщення в регіоні у 2020 році складала 67 одиниць. Харківська область виділяється високою питомою вагою готелів у структурі колективних засобів розміщення. У 2020 році на готелі припадало 67 %, на санаторії – 4,7 % , що дорівнює середньому значенню по Україні. Показники Харківської області у 2020 р. були вищими за середні значення по Україні, окрім кількості місць (ліжок) у колективних засобах розміщування на 1 тис. населення.

Темп зростання кількості колективних засобів розміщування на 1 тис. населення в Харківській області відставав від середнього показника по Україні і становив 89,3 % також і темп зростання кількості місць (ліжок) у колективних засобах розміщування на 1 тис. населення в регіоні відставав від середнього показника по Україні і складав 88,4 %.[34]

Основна частина колективних засобів розміщування сконцентрована в м. Харкові, а також в тих районах, через які проходять важливі транспортні магістралі та зосереджені значні туристично-рекреаційні ресурси, які приваблюють туристів, а саме у районах: Вовчанському, Зміївському та Дергачівському.

Номерний фонд підприємств готельного господарства в Харківській області представлений в більшості номерами вищої, першої, другої та третьої категорій.

За даними Держстату України по Харківській області, станом на 2020 р. у Харківській області працювало 732 дитячі заклади оздоровлення та відпочинку – це третій по кількості показник серед регіонів України, з них лише 15 працювало як заклади оздоровлення – відповідно четвертий серед регіонів України [30].

У дитячих закладах оздоровлення та відпочинку Харківського регіону влітку 2020 р. було оздоровлено 97 613 осіб, що складає майже 11% усіх дітей, що скористалися цими послугами за регіонами України. Проте аналіз міграції

дітей з метою оздоровлення та відпочинку в дитячих закладах влітку 2020 р. свідчить про низьку затребуваність цієї послуги з боку представників інших регіонів України: 99,6% осіб, що відвідали заклади відпочинку в Харківській області, – місцеві. (Додаток Г).

Як було досліджено, Харківщина має цінні курортологічні ресурси, цілісні природні комплекси з комфортними мікрокліматичними характеристиками.

Сприятливі природні умови Харківського регіону зумовили формування та розвиток багатьох санаторно-курортних закладів. Мережа санаторних закладів Харкова представлена 96 об'єктами.

Загальна місткість закладів курортного лікування складає близько 13205 тис. місць. Кількість дитячих оздоровчих закладів, які розташовані в регіоні становить 1889 [30].

У межах регіону заклади відпочинку дорослих локалізуються, в основному, на курортах, в межах водно-зеленого діаметру та лісопарків. У цілому мережа закладів відпочинку (з урахуванням тих, що функціонують періодично) включає 1296 пансіонатів відпочинку, 1430 оздоровчих таборів, які включають в собі водноспортивні і веслувальні бази.

Проведений аналіз послуг, що надаються туристичними суб'єктами Харківської області, продемонстрував, що більшість із них надають послуги з організації виїзного туризму. 33% фірм пропонують відпочинок та екскурсійні тури Україною: як правило, гірськолижний відпочинок у Карпатах та відпочинок на березі Азовського й Чорного морів (ця діяльність, найчастіше, має сезонний характер), відпочинок та лікування в санаторіях. Менше 10% туристичних суб'єктів пропонують безпосередньо екскурсії містом та областю, лікування в санаторіях регіону.

Туристична інфраструктура регіону дозволяє туристу відпочивати на Харківщині цілорічно. Кожен куточок області має власні «родзинки»: історично важливі об'єкти, автентичні фестивалі, сучасні заклади відпочинку, архітектурні комплекси тощо. Тут розвинені наступні види рекреаційного туризму (див. табл.2.2):

Основні види туризму Харківської області

Види туризму	Характеристика
Культурно-пізнавальний туризм	<p>Серед палацово-паркових комплексів, які збереглися до нашого часу: Шарівський палацово-парковий комплекс «Садиба», парк - пам'ятка садово-паркового мистецтва «Наталіївський», палацово-парковий комплекс «Старомерчанський» тощо.</p> <p>Серед духовних святинь регіону (загальна кількість - понад 100) можна виокремити чудотворну ікону Піщанської Божої Матері, яка зберігається на Харківщині у Свято-Вознесенському кафедральному соборі міста Ізюм.</p> <p>Музейна мережа Харківщини налічує 114 музеїв. Усі вони різні за статусом, типом і формою власності: історичні, краєзнавчі, мистецькі, літературні, меморіальні тощо, а 4 з них - обласні.</p>
Археологічний туризм	<p>До числа археологічних пам'яток можна віднести заповідник Верхній Салтів. Верхній Салтів – це багатопарова історична пам'ятка різних історичних культур, основна з яких – Салтівська культура VIII - X ст. На південній околиці Харкова, на мисі правого берега р. Уди знаходиться цікава археологічна пам'ятка – Донецьке городище.</p> <p>На території Харківської області налічується 9449 пам'яток культурної спадщини, з них: 6895 – археології, 2475 – історії, 77 – монументального мистецтва, 1 – історії та монументального мистецтва, 1 – археології та історії, з них 1317 – національного значення, 8132 – місцевого значення.</p>
Сільський зелений туризм	<p>На сьогоднішній день на Харківщині вперше створено обласну мережу «Гостинні садиби Харківщини» у кількості 37 садиб різних категорій, які увійшли до Всеукраїнської мережі «Українська гостинна садиба».</p>
Екологічний туризм	<p>Природно-заповідний фонд Харківської області має унікальні природні комплекси. На території Харківської області розташовано три Національні природні парки: «Слобожанський», «Дворічанський», «Гомільшанські ліси». Головна водна артерія Харківщини – річка Сіверський Донець. Найбільше серед озер – Лиман. Зачаровують туристів і водні простори Червонооскільського, Печенізького, Краснопавлівського водосховищ. У Харківській області є 56 водосховищ, 2,5 тисячі ставків, 500 озер, 131 річка. Унікальні туристичні об'єкти – Кицівська пустеля, «Співочі тераси», Солоне озеро.</p>
Оздоровчий туризм	<p>Серед найвідоміших оздоровчих курортів України: санаторій «Березівські мінеральні води», клінічний санаторій «Роща», санаторії «Ялинка» та «Високий».</p>

Подієвий туризм	На території Слобожанщини проводяться різні заходи, серед яких: регіональний фестиваль пісенно-обрядового фольклору «Сьогодні Купала, а завтра Івана», фестиваль «Гетьманська слава», арт-парад «Слобожанська вишиванка», фестиваль майстрів народних промислів «Шарівський дивокрай», фестиваль «Аланські витoki».
-----------------	---

Джерело: [34]

В'їзний та внутрішній туризм як пріоритетний напрям розвитку є важливим чинником підвищення якості життя та економічного розвитку регіону.

2.3. Рекреаційні дестинації Харківської області

17 липня 2020 р. Верховна Рада України прийняла Постанову № 807-ІХ «Про утворення та ліквідацію районів», якою змінила адміністративний територіальний устрій країни, ліквідувавши 490 районів і створивши на їхній основі 136. У Харківському регіоні було вирішено створити 7 районів замість існуючих 27, а саме: Богодухівський, Ізюмський, Красноградський, Куп'янський, Лозівський, Харківський і Чугуївський.

Рис. 2.4. Адміністративні райони Харківської області, 2021 р.

Департаментом туризму та курортів протягом 2020-2021 років проводився аналіз інтегрального індексу туристично-рекреаційного потенціалу для кожного адміністративного району Харківської області (див. рис. 2.5). В якості основних показників виступали наступні складові туристично-рекреаційного потенціалу:

1. Забезпеченість спелеоресурсами.
2. Забезпеченість рослинними ресурсами.
3. Забезпеченість кліматичними ресурсами.
4. Забезпеченість водними ресурсами.
5. Забезпеченість природно-антропогенними ресурсами.
6. Забезпеченість історико-культурними ресурсами.
7. Забезпеченість суб'єктами туристичної діяльності.
8. Забезпеченість готельною інфраструктурою.
9. Забезпеченість музеями.

10. Транспортна доступність районів області.
11. Забезпеченість об'єктами спортивної інфраструктури.
12. Забезпеченість закладами харчування.
13. Забезпеченість санаторно-лікувальними закладами.
14. Забезпеченість кадровим та управлінським потенціалом.

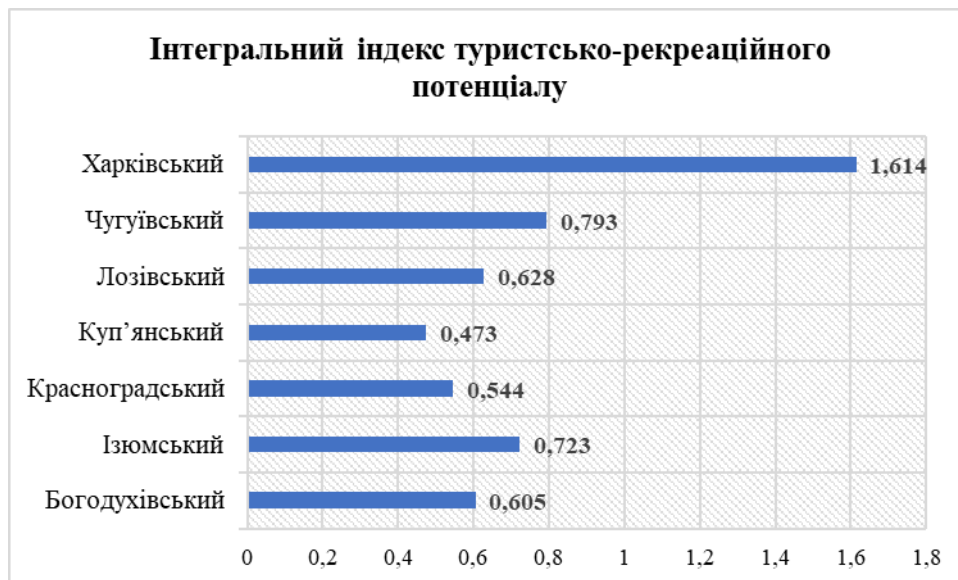

Рис.2.5. Інтегральний індекс туристично-рекреаційного потенціалу по районах Харківської області

Джерело: [29]

Добре видно, що туристично-рекреаційний потенціал Харківського району значно перевищує відповідні потенціали інших районів (розбіжність показників досягає співвідношення 3:1).

За кількістю заказників ботанічних місцевого значення серед районів Харківського регіону, так і за площею лідирує Куп'янський район. Там нараховується 17 заказників загальною площею 1103 га, що становить 26,5% і 31,2% відповідних показників по регіону відповідно. Серед найбільших відзначимо ботанічний – Конопляне (316 га), Артільнецький (168 га).

Далі йдуть Богодухівській та Ізюмський райони з кількісними показниками 9 (14,1%) і 10 (15,6%) та площею 553 га (15,6%) і 521 га (14,7%)

відповідно. Найбільші з них за площею заказники – Караван (308 га) в Ізюмському районі, Мурафський (223 га) в Богодухівському районі.

Багаті водні ресурси Харківського регіону дали підставу для створення 17 гідрологічних заказників місцевого значення загальною площею 1145 га. Найбільша їхня кількість – 5 (або 29% від загальної кількості) – розташована в Богодухівському районі. Але за площею – 351 га (30,7%) – лідирує Красноградський район, саме там розташований найбільший у Харківському регіоні гідрологічний заказник Орільський (196 га), створений з метою збереження невеликих водойм – стариць і заплавлених озер – з водно-болотною рослинністю.

Лісові заказники місцевого значення зосереджені переважно в Чугуївському районі (кількістю 7, загальною площею 2432 га), та по 1 в Богодухівському районі (699 га) та м. Харків (76 га). Найбільші з них – Середньодонецький (1389 га, Чугуївський район), де зростають рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України та Володимирівська дача (Богодухівський район), де зберіглося багато видів бореальної флори, які є реліктами льодовикового періоду, тому є особливо цікавими тим, що не відповідають сучасним умовам існування.

Серед 15 ландшафтних заказників місцевого значення Харківського регіону загальною площею 26 248 га, найбільша кількість (10 площею 22 730 га – 87%) розташована на території Чугуївського району.

До комплексної пам'ятки природи належить гора Кременець (176 га), розташована в Ізюмському районі Харківської області, яка поєднує в собі природні та культурно-історичні об'єкти.

Існує тематична спрямованість пам'яток архітектури та містобудування по районах Харківського регіону, що суттєво полегшує створення екскурсійних напрямків. Так, наприклад:

– у Богодухівському районі перлинами є Палацо-парковий ансамбль (XIX ст.) у смт. Шарівка, Заміська садиба (XVIII ст.) у смт. Старий Мерчик,

Заміська садиба «Наталіївка» (XIX ст.) у с. Володимирівка, де пам'ятки архітектури розташовані в мальовничих природо-охоронних зонах;

– у Красноградському районі – це фортеці Української укріпленої лінії (XVIII ст.);

– у м. Ізюм – Спасо-Преображенський собор (XVII ст.), Церква Іоанна Предтечі (XVIII ст.), Вознесенська та Миколаївська церкви (XIX ст.);

– у м. Чугуїв – штаб військових поселень, міська та волосна управи, Покровський собор (XIX ст.) [34].

Харківський регіон володіє величезними рекреаційними ресурсами для розвитку історико-культурного туризму, адже згідно із затвердженою 07.06.2018 р. «Обласною програмою збереження архітектурної спадщини в Харківській області на 2018–2023 рр.», крім названих пам'яток національного значення, взагалі на території регіону обліковується 784 пам'ятки архітектури, 549 з них – у м. Харків, 235 – у Харківській області.

Таким чином, відповідно до результатів досліджень можна виокремити наступні DESTИНАЦІЇ Харківської області:

1. Найбільш розвинутою DESTИНАЦІЄЮ є м. Харків. У Харкові станом на 2020 р. відкрито 27 парків та садів, 8 скверів. Серед них – найстаріший Міський сад ім. Т.Г. Шевченка, закладений у 1804 р. засновником Харківського університету В.Н. Каразіним. На території саду знаходяться пам'ятки монументального мистецтва – пам'ятник В.Н. Каразіну; пам'ятник Т. Г. Шевченку; пам'ятний знак репресованим кобзарям, бандуристам, лірникам; пам'ятник архангелу Михаїлу; пам'ятник футбольному м'ячу; знак 50-та паралель; скульптура «Аксакал». Після відкриття парку, у 1808 р. на його території було відкрито астрономічну обсерваторію. А в 1986 р. було започатковано перший в Україні Харківський зоопарк. Після проведеної на території саду реконструкції відвідувачі можуть насолоджуватися результатами роботи ландшафтних дизайнерів, сучасними інсталяціями, діючими фонтанами. Центральний парк культури та відпочинку був закладений у 1893 р. На той час він мав назву Заміський Миколаївський парк. Його фінансування тоді

відбувалося на кошти мешканців міста, більшість з яких особисто брала участь у висадці дерев. Більше ста років парк був улюбленою зоною відпочинку.

Після реконструкції Центральний парк культури та відпочинку був відкритий на День міста, 23.08.2012 р. і став дійсно перлиною міста.

У 2013 р. Харківський Центральний парк культури та відпочинку отримав міжнародну премію «Golden Pony Awards-2013» за сучасну концепцію та тематичне оформлення.

2. Центрами рекреаційних дестинацій є головні санаторії Харківської області: Санаторій «Бермінводи»; Санаторій «Роща»; Санаторій «Ялинка»; Санаторій «Високий» :

Березівські мінеральні води – бальнеологічний, переважно питний, курорт, що знаходиться в 25 км на захід від Харкова. Є одним з найстаріших подібних європейських курортів. Основним природним лікувальним фактором курорту є питна мінеральна вода «Березівська» – слабомінералізована гідрокарбонатна кальцієво-натрієво-магнієва вода з вмістом кремнієвої кислоти (0,036 г/л) і значним вмістом органічних речовин (0,016 г/л) [40]. Відкриття курорту відбулося в 1927 році, на той час були присутні: санаторій, водолікарня, грязелікування, торфолікування. Фундатором створення курорту та членом його Ради був харківський терапевт Коган-Ясний Віктор Мойсейович.

ДП «Клінічний санаторій «Роща» ПрАТ Укрпрофоздоровниця» – територія санаторію представляє собою старовинний парк з різноманітною рослинністю, що знаходиться в екологічно чистому регіоні на березі водоймища, неподалік від м. Харків.

Санаторій «Ялинка» функціонує з 1985 року. Санаторій розташований у курортній зоні Якубіно Зміївського району, поруч з рікою Сіверський Донець. Родзинкою санаторію є мінеральна вода з власних свердловин.

3. Також дестинацією може бути смт Зачепилів, який володіє значним потенціалом розвитку рекреаційного туризму. Цікавими об'єктами туристичної інфраструктури є природні заказники, що розташовані на території громади та у безпосередній близькості. Загальнозоологічний заказник місцевого значення

«Російський Орчик». Площа 1006,0 га., займає території Зачепилівського лісництва. Унікальний фауністичний комплекс в степовій зоні Харківщини на правобережжі р. Оріль. Справжньою окрасою селища є будівля Свято-Архангело-Михайлівського храму, який розташований в самісінькому центрі. Також одним з напрямків розвитку туризму в Зачепилівській селищній територіальній громаді є розробка велосипедних туристичних маршрутів. Оскільки, велотуристичний спорт – це найбільш екологічно чистий, безпечний та корисний для здоров'я тип подорожей. У 2018 році Зачепилівська об'єднана територіальна громада стала учасником Проекту Німецької служби старших експертів (SES), у рамках якого впродовж трьох тижнів на території громади (Бердянський старостинський округ) перебував експерт із Німеччини (Баварія) з питань розвитку сільського зеленого туризму Вікторія Лофнер-Майр.

4. Також DESTИНАЦІЄЮ може бути територія семи громад (Красноградська, Кегичівська, Нововодолазька, Первомайська, Барвінківська, Ізюмська та Балаклійська територіальна громада) через яку проходить туристичний веломаршрут, де колись розташовувалися споруди оборонної лінії XVIII століття. Загальна довжина веломаршруту – 700 км. Його розробили завдяки проєкту «Tour De Fort» – веломаршрут фортецями Слобожанщини», який реалізувала громадська організація «Моушн+» у партнерстві з Первомайською міською радою, ОДА, Харківським організаційно-методичним центром туризму в межах програми Українського культурного фонду «Культура. Туризм. Регіони».

Розроблений маршрут – кількаденна спортивно-пізнавальна поїздка, в межах якої учасники ознайомляться з 10 фортецями Української оборонної лінії на території Харківської області. Одна з найвідоміших – Олексіївська фортеця – являє собою земляні укріплення, що досить гарно збереглися і дають повне уявлення про форми і розміри таких споруд.

Лінія була зведена у XVIII ст. для захисту від ворожих набігів. Вона будувалася вздовж природних бар'єрів – річок, боліт.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Проблеми розвитку рекреаційних дестинацій Харківської області

Сьогодні рекреаційно-туристична галузь є одним з найважливіших чинників формування економіки багатьох країн. Туризм безпосередньо або опосередковано впливає на розвиток близько 50 суміжних галузей, стимулює поживлення місцевої економіки та створення додаткових постійних та сезонних робочих місць. Туристське споживання активно підтримує існування та розвиток народних ремесел, національної культурної спадщини. Крім того, туризм – єдина виробнича галузь, що нерозривно пов'язана з людським фактором та спрямована здебільшого на задоволення психофізіологічних потреб людини. Природно людська допитливість, жага знань та нових вражень провокує наповнення ринку туристичних послуг найрізноманітнішими пропозиціями, сприяє проявам здорової конкуренції та ставить перед суб'єктами господарювання нові вимоги [37]

Так, сьогодні, щоб мати шанс на процвітання, рекреаційно-туристична галузь повинна гармонійно поєднувати природно-рекреаційний, культурно-історичний, інфраструктурний потенціал, вдалий менеджмент та оригінальність.

Завдяки сприятливим кліматичним умовам, географічному положенню, великій історичній спадщині в Харківському регіоні повною мірою представлені обидва типи рекреаційних ресурсів – природні та історико-культурні. Більша частка історико-культурних ресурсів, безумовно, зосереджена в Харкові – місті, заснованому в 1654 р., де завдяки високому рівню економічного розвитку, інтелектуального потенціалу, наявності матеріально-технічних умов продовжують створюватися нові, соціально-економічні види рекреаційних ресурсів. Проте в усьому Харківському регіоні наявна велика кількість рекреаційних ресурсів, як задіяних у сфері розвитку туризму, так і тих, що,

незважаючи на потенційну привабливість залишаються незатребуваними з боку потенційних користувачів. Проблема їх незатребуваності впливає з недостатнього рівня реклами, розвитку соціальної інфраструктури, незадовільного рівня логістичних рішень у районах регіону.

Аналіз природно-рекреаційних ресурсів та історико-культурного потенціалу Харківської області демонструє широкий діапазон можливостей для організації різних видів туризму. Сьогодні Харківська область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, історико-культурний, промисловий, спортивний і діловий центр, а в регіоні – туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку.

Найбільшого розвитку в Харківському регіоні набув розвиток історико-культурний туризм, що ґрунтується на екскурсійній зацікавленості до пам'яток історії та культури як з боку внутрішньоукраїнських споживачів, так і з боку іноземних гостей. Крім цього, перспективними напрямками мають бути:

- діловий туризм, розвиток якого можливий завдяки наявності технічно обладнаних бізнес-центрів, конференц-холів, майданчиків та локацій, IT-парків для проведення конференцій, семінарів, тренінгів;

- освітній туризм, адже Харківський регіон є визнаним освітнім центром України з найбільшою кількістю закладів вищої освіти, знайомство та співпраця з якими може бути перспективною як для внутрішніх, так і для в'їзних туристів;

- «зелений» туризм, розвиток якого обумовлений сприятливими природно-кліматичними чинниками, завдяки яким можливо приймати гостей у різні сезони; наявністю різноманітної флори та фауни; роботою фермерських господарств, які спеціалізуються, у тому числі, на розведенні екзотичних тварин;

- мисливський і рибальський туризм, завдяки наявності природного ресурсного потенціалу.

Нажаль розвиток туристичної галузі в Харківській області гальмується багатьма чинниками, а саме (рис.3.1):

Рис. 3.1. Основні ознаки туристичного регіону

Джерело: [34]

– недосконалість нормативно законодавчої бази в галузі туризму та недостатня ефективність механізмів як державного так і господарсько-правового регулювання цієї галузі;

– недосконалість системи державного управління туризмом, низька ефективність взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, суб'єктами туристичної галузі та особами, які мають спеціальні знання та бажають долучитися до розробки програм розвитку туристичної галузі.

Розвиток туризму в Харківській області також гальмується відсутністю у суб'єктів туристичної галузі правових знань щодо створення та організації ведення бізнесу, захисту своїх прав, забезпечення прав споживачів та ін.

Для розвитку пріоритетних видів туризму можна зазначити наступні проблеми:

1) внутрішній і в'їзний туризм займає незначну частку в структурі реалізаційної діяльності навіть у лідерів галузі та не відіграє визначальної ролі в

прибутках туристичних компаній, на відміну від продажу послуг виїзного туризму. Причинами такої ситуації є, насамперед, недостатність і недосконалість розвитку об'єктів туристичної інфраструктури, невідповідність ціни та якості пропонованих послуг, а також низький рівень популяризації туристичного продукту Харківської області на міжнародному й українському ринках туристичних послуг.

Одним із найдієвіших інструментів розвитку ринку внутрішнього туризму є стимулювання соціального туризму. Це потребує нових концептуальних підходів, які ґрунтуються на балансі інтересів держави, її громадян і туристичних підприємств.

В наш час невирішеними залишаються питання значного переважання у структурі потоків виїзного туризму як такого, що виносить гроші з регіону і держави, не сприяючи розвитку місцевої соціальної сфери. Більшість туристичних організацій Харківської області пропонує виїзди за межі країни і лише третина організовує дозвілля на території України (в основному, це подорожі під час відпусток на морське узбережжя або на гірськолижні курорти); лише 10 % операторів пропонують екскурсії по місту, відпочинок та лікування у місцевих санаторіях, одноденні краєзнавчі екскурсійні маршрути територією області.

2) проблема готельного господарства. На сьогоднішній день готелі та інші засоби розміщення в Харківській області не відповідають міжнародним стандартам. Моральний та фізичний зніс більшості готелів, які спроектовано 30–40 років тому, заважає їх нормальному функціонуванню. Недостатній рівень автоматизації та комп'ютеризації більшості технологічних процесів призводить до удорожчання готельних послуг. Тому необхідно активізувати застосування передових технологій в готельній сфері, що значно покращить якість послуг та рівень задоволеності споживачів.

Недостатнє використання потенціалу готельних підприємств Харківської області, особливо в контексті розвитку ділового та конгрес туризму; Низька конкурентоспроможність матеріально-технічної бази значної кількості

підприємств розміщення, яка впливає на ступінь задоволеності споживачів та гальмує розвиток туризму. Проблеми нормативно-правового характеру, наприклад існування обов'язкової категоризації та, в той же час, добровільної сертифікації; фактична відсутність довгий час органів категоризації та нагляду за дотриманням стандартів, що спричинило високий рівень недобросовісної конкуренції та неконтрольоване використання зірок у позиціюванні готелів.

Невідповідність цін рівню якості надання готельних послуг, тому туристи віддають перевагу іншим місцям для тимчасового проживання (бази відпочинку, котеджі, літні будиночки, орендовані квартири тощо), що обумовлюється, передусім, бажанням отримати комплекс послуг за доступну ціну. Все це призвело до скорочення переліку послуг готельних підприємств, низької якості обслуговування, що викликало зниження задоволеності клієнтів і, як наслідок, зменшення попиту на готельні послуги.

3) обмежена транспортна доступність більшості об'єктів (низька якість доріг, відсутність сучасного парку автобусів для туристського обслуговування, відсутність стоянок.

4) дефіцит висококваліфікованих кадрів, а саме:

- фахівців за спеціальностями «Туризмознавство», «Готельно-ресторанна справа», які мають необхідну спеціалізовану підготовку та відповідний рівень знання іноземної мови за професійним спрямуванням;

- професійних кадрів для категорійних готелів (менеджери, покоївки, офіціанти, бармени та ін.);

- кваліфікованих гідів та екскурсоводів (особливо зі знанням іноземних мов).

На нашу думку, відсутність професійної підготовки кадрів у переважній більшості суб'єктів підприємницької діяльності призвело до низької ефективності роботи та зниження конкурентоспроможності у галузі туризму.

5) технологічна відсталість – практично не застосовуються інноваційні туристичні технології, які в розвинених країнах набули широкого використання. Одним з основних напрямків технологічних інновацій в туризмі є використання

віртуального простору для інформування та просування на ринок своїх послуг. Організації, які надають туристичні послуги повинні усвідомити необхідність впровадження і використання сучасних програмно-технічних інтерактивних інформаційних систем, які сприятимуть розширенню можливостей туристичних підприємств Харкова. Такі системи запам'ятовують і зберігають в пам'яті значну за обсягом інформацію про минулі заявки і клієнтів, на підставі якої можна визначити кращі напрямки просування продукту з урахуванням демографічних чинників, інтересів клієнтів, кращих засобів розміщення і безлічі інших параметрів. Таким чином, економічний і соціальний розвиток Харківської області має концентруватися на високих технологіях та інноваціях, побудові міжнародної співпраці, вдосконалення інфраструктури та доступ інвесторів до регіону. Необхідно вдосконалювати управління вже наявними ресурсами і людським капіталом і інвестувати в сферу оновлення регіональної інфраструктури і транспорту.

3.2. Перспективи розвитку рекреаційних дестинацій області

Визнання пріоритетності розвитку туризму як одного із основних чинників економічного зростання регіону [34] та визначення розвитку внутрішнього та в'їзного туризму стратегічної та оперативною цілями розвитку регіону [40] потребує розвитку існуючих та необхідність розвитку нових перспективних видів туризму через формування, в першу чергу регіональних туристичних продуктів на основі раціонального використання туристичних ресурсів, збереження й відродження навколишнього природного середовища, історико-культурної спадщини Харківській області, сприяння розвитку сучасної індустрії туризму.

У ході обговорення бачення громад щодо реалізації стратегій розвитку Харківської області на 2021–2027 роки були досліджені деякі сучасні погляди на ефективні механізми які дозволяють збільшити кількість відвідувачів (туристів

та екскурсантів) та як наслідок створити нові робочі місця та збільшити надходження до місцевого бюджету. Так запропоновано:

- забезпечення інклюзивності у туристичній галузі регіону з метою створення доступного туристичного середовища;
- створення спеціалізованої туристичної зони як елементу додаткового здобуття досвіду та його обміну, як потужний засіб активної реабілітації для осіб з обмеженими можливостями, ветерани АТО / ООС ;
- забезпечення належного рівня збереження та використання об'єктів архітектурної спадщини населених пунктів Харківщини та окремих пам'яток у відповідності до вимог чинного пам'яткоохоронного законодавства;
- забезпечення розвитку агротуризму в Харківській області та ін.

Дослідження проектів та стан розвитку туристичної галузі Харківський області, дозволяють зробити висновки про те, що Харківська область має всі передумови, для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму.

Харківщина посідає одне з провідних місць серед регіонів України за розміром площі, рівнем розвитку освіти, культури та мистецтва, будівництва, та розвитку підприємницької діяльності, м. Харків має сучасний міжнародний аеропорт, що приймає пасажирські літаки всіх типів.

Харківська область має достатньо сприятливі кліматичні умови, барвистий ландшафт і наявність цілющих мінеральних джерел, здатними генерувати значний інтерес вітчизняних та іноземних туристів.

Для ефективного функціонування туристичної галузі в області необхідний комплексний системний підхід.

Необхідно:

- 1) забезпечити залучення фахівців в галузі права, які мають спеціальні знання щодо правового регулювання туристичної діяльності з метою розробки якісних нормативних актів, стратегій програм, проведення тренінгів та семінарів для суб'єктів туристичної галузі та осіб які бажають започаткувати туристичну справу;

2) визначити пріоритетні галузі туризму, які у економічній сфері можуть сприяти зростанню зайнятості і доходів працюючих громадян, збільшенню надходжень до місцевого бюджету, розвитку малого і середнього бізнесу, поширенню ділової активності у інших галузях (транспорт, зв'язок, будівництво, торгівля, виробництво та ін.);

3) удосконалити транспортну інфраструктуру області, зокрема покращити транспортну доступність до туристичних об'єктів для окремих відвідувачів та організованих туристичних груп основними видами транспорту.

Таким чином, використання унікального та надзвичайно різноманітного історико-культурного, освітньо-наукового, промислового, бізнес-потенціалу, зміцнення матеріально-технічної бази та кадрового забезпечення; подальше розширення інфраструктури туристичного бізнесу, готельного господарства затвердять позиції туристичної сфери області як пріоритетного виду економічної діяльності.

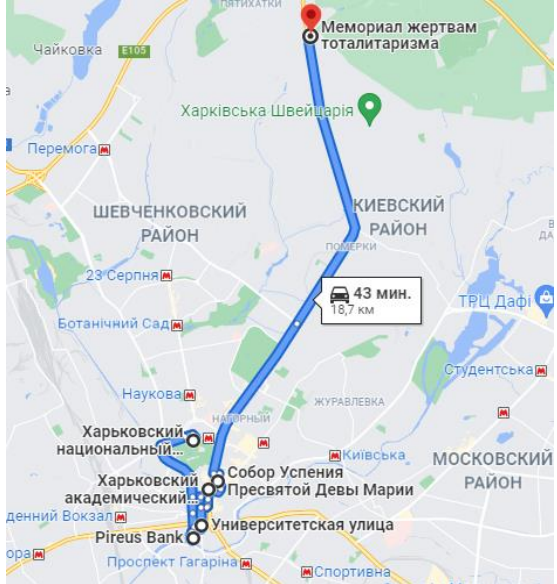
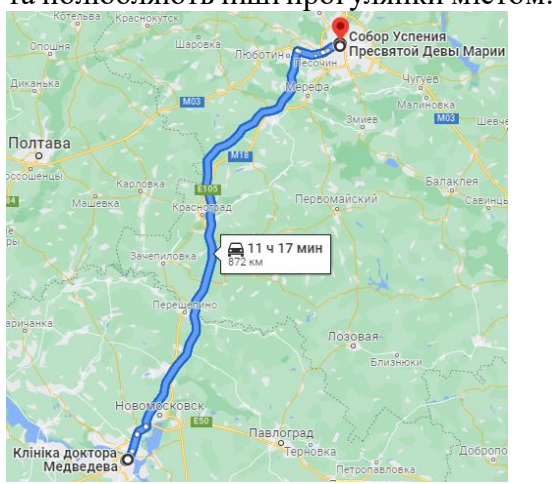
3.3. Використання рекреаційних дестинацій під час туристичної подорожі

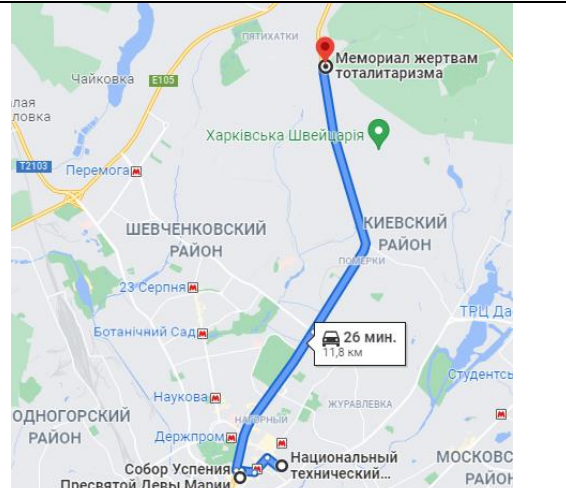
Як зазначено на туристичному сайті Tripadvisor: у Харківській області понад 200 пам'яток, на які варто звернути увагу. З них 55 храмів і соборів, 87 культурних об'єктів, 40 священних місць, 18 природних об'єктів і парків, 35 музеїв і багато інших цікавинок.

Пропонуємо туристичні маршрути вихідного дня по м. Харків для іноземних туристів (поляків). До цих маршрутів внесено більше десятка об'єктів. У Харкові є багато місць, які пов'язані із життям та діяльністю видатних польських діячів, які у XIX-XX століттях брали активну участь у розвитку міста Харкова.

Кожен туристичний маршрут розрахований на 3 години.

Туристичні маршрути

№	Назва маршруту	Зміст маршруту	Схема маршруту
1.	«Польський слід у Харкові»	<p>Маршрут є оглядовим і поєднує у собі пішохідну та автобусну частину.</p> <p>Цей маршрут розроблявся в рамках проекту «Харків дипломатичний» спільно з Генеральним консульством Республіки Польща в Харкові.</p>	<p>1.Колишній головний корпус Харківського імператорського університету (вул. Університетська), 2.Колишній Санкт-Петербурзький міжнародний комерційний банк (зараз - Облуправління «Ощадбанку» на пл. Конституції), 3.Харківський академічний український драматичний театр ім. Т. Г.Шевченка, 4.Римо-католицький кафедральний собор Успіння Пресвятої Діви Марії, 5.дипломатичні представництва Польської Республіки в Харкові в 1921-1937 рр. 6.Меморіал жертвам тоталітаризму.</p>
2.	Шедеври архітектури Харкова – творіння польських зодчих	<p>Маршрут повністю пішохідний. Екскурсія розрахована на тих туристів, які цікавляться архітектурою Харкова та люблять піші прогулянки містом.</p> 	<p>1.Сучасна будівля міської ради, 2.Будівлі колишнього Купецького банку та готелю «Асторія», 3.Братського будинку Успенського собору, 4.Доходного будинку і приватної клініки доктора І.Арьє, 5.Театр імені Шевченка, 6.Управління Національного банку в Харківській області 7.Римо-католицький кафедральний собор Успіння Пресвятої Діви Марії</p>
3.	«Історія дипломатичних представництв»	Цей маршрут є тематичним	<p>1.Харківський політехнічний інститут, 2.Римо-католицький</p>

	<p>Республіки Польщі в Харкові»</p>		<p>кафедральний собор Успіння Пресвятої Діви Марії, 3.Меморіал жертвам тоталітаризму, 4.Дипломатичні представництва Республіки Польщі в 1921-1937 рр. в Харкові.</p>
--	--	--	--

Для українських туристів пропонуємо велосипедний маршрут історичними місцями регіону – **«Фортецями Слобожанщини»**.

Використання велосипеду як засобу пересування дозволить долати за похід дуже великі відстані, насолоджуватися швидкою зміною вражень і подивитися величезний регіон. В основі маршруту 10 фортець Української укріпленої лінії XVIII століття. Всі вони розташовані на території Харківської області. Маршрут протяжністю понад 400 кілометрів буде розрахований на кілька днів.

Українська лінія складалася з 16 фортець, земляного валу і сухого рову, посилених палісадом, редурами, реданом, блокгаузом та форпостами. Будівництво фортець здійснювалося за затвердженим планом і проектами, розробленими Військовою колегією. Однак в повному обсязі будівництво укріплень виконано не було.

Маршрут прокладений територіями колишніх Красноградського, Кегичівського, Нововодолазького, Первомайського, Лозівського, Барвінківського, Балаклійського та Ізюмського районів області (рис.3.2).

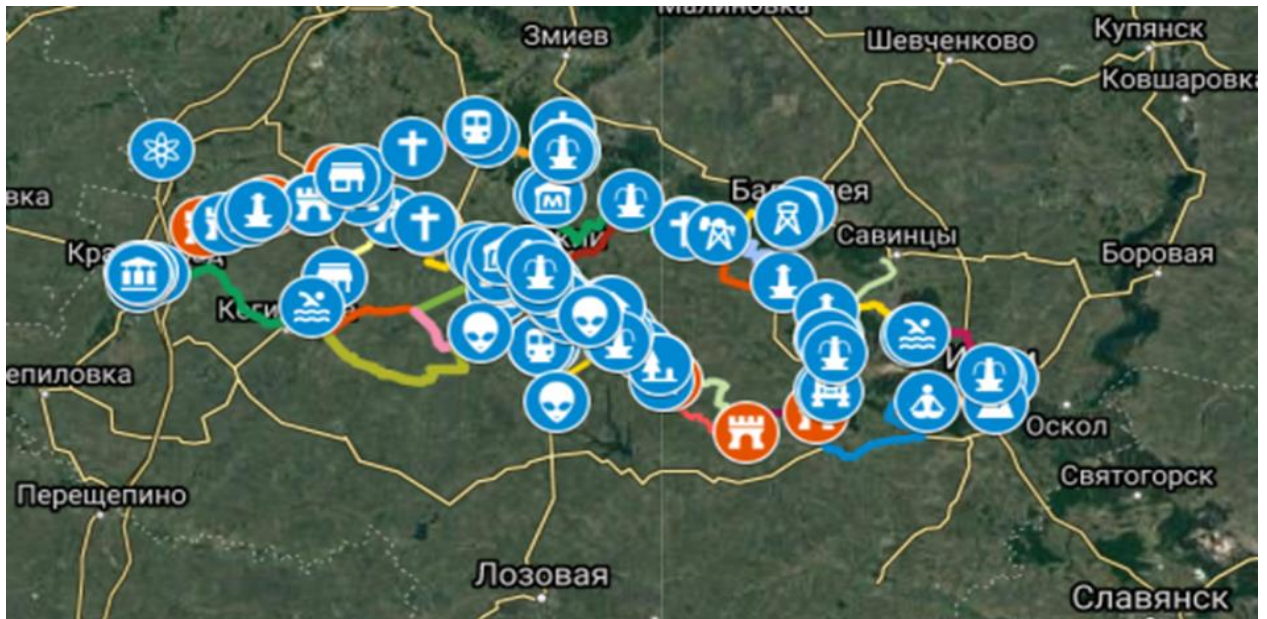

Рис.3.2. Веломаршрут

Карта з веломаршрутом розбита на логічні ділянки довжиною від 2 до 40 км.

1 день. Олександрівська фортеця – Михайлівська фортеця. Довжина маршруту 22,4 км. Маршрут проходить через **Олексіївська фортеця - с.Олексіївка - с.Зеленівка - с.Булацелівка - с.Максимівка - с.Одрадове - Михайлівська фортеця.**

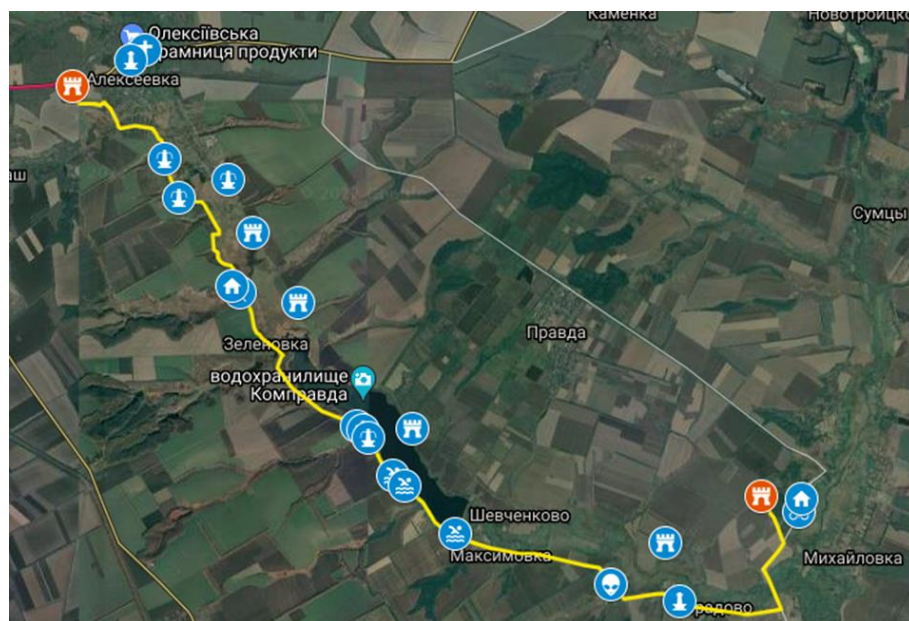

Рис.3.3. Олексіївська фортеця - Михайлівська фортеця

Пункт 1. Олексіївська фортеця розташована в Лозівському районі Харківської області на території Первомайської міської громади, між містом Первомайський та селищем Олексіївка, в долині річки Берека.

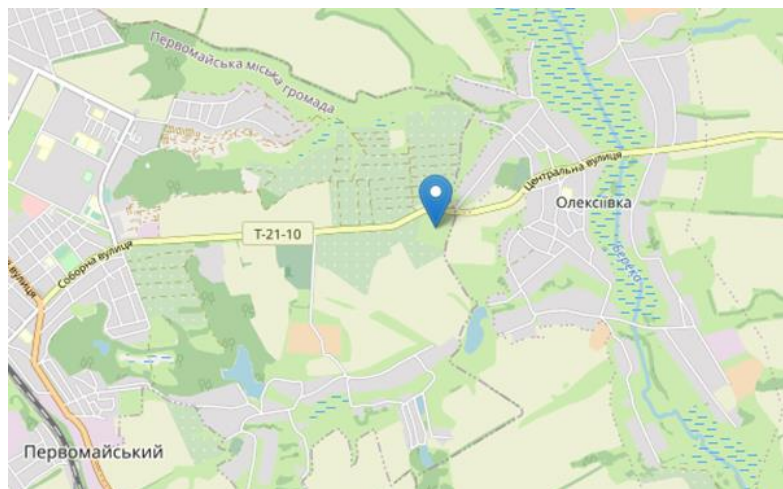

Рис.3.4. Олексіївська фортеця

Олексіївська фортеця (Фортеця святого Олексія, до 1738 називалася Берецька фортеця) – фортеця, споруджена у 1731 році. Фортеця названа російською імператрицею Анною Іванівною на честь свого діда Олексія Михайловича, другого царя на московському престолі з династії Романових.

Фортеця добре збереглася та надає чітке уявлення про форму та розміри земляного укріплення першої третини XVIII століття. Фортеця земляна, майже квадратна в плані, чотирьохбастіонна. Висота валів фортеці більше ніж 5 м. Площа кріпосного двору понад 1,5 га. Протяжність фортеці по зовнішній стороні підстави вала становить понад 1030 м. На території проходить Фестиваль «Олексіївська фортеця»

Пункт 2. Михайлівська фортеця розташована в Лозівському районі Харківської області на території Олексіївської сільської громади, біля села Михайлівка в долині річки Берека.

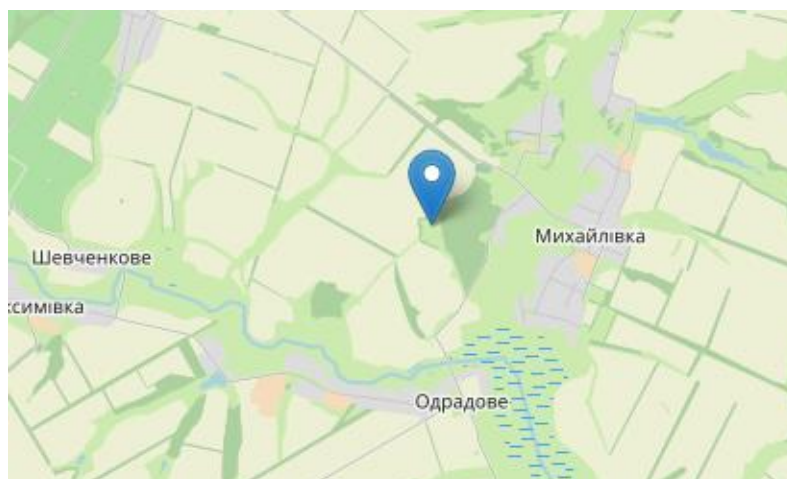

Рис.3.5. Михайлівська фортеця

Михайлівська фортеця (Фортеця святого Михайла до 1738 називалася Кисільна фортеця) – фортеця, споруджена у 1731. Названа на честь прадіда російської імператриці Анни Іванівни, Михайла, першого царя з Романових на московському престолі. Фортеця земляна, майже квадратна в плані, чотирибастіонна. Площа кріпосного двору більше 1,2 га. Протяжність кріпосного валу зовнішньою стороною становить понад 980 м.

2 день. Михайлівська фортеця – Слобідська фортеця. Довжина маршруту 22,2 км. Маршрут проходить через **с.Михайлівка – с.Одрадове – с.Красиве – с.Миколаївка – с.Степове – с.Лозівське – Слобідська фортеця.**

Пункт 3. Слобідська фортеця розташована в Лозівському районі Харківської області на території Лозівської міської громади, біля сел Лозівське та Павлівка Друга в долині річки Берека.

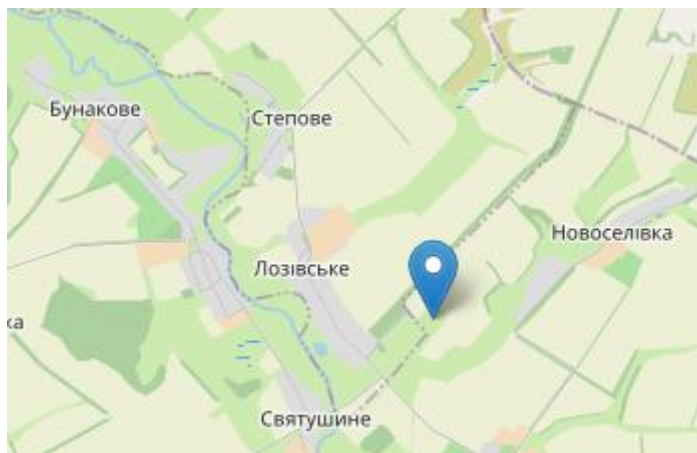

Рис.3.6. Слобідська фортеця

Слобідська фортеця (до 1738 року Лозова чи Лузова фортеця) – фортеця, споруджена у 1731 році. Фортеця земляна, прямокутна в плані, чотириохбастіонна. При будівництві вали фортеці мали висоту близько 6 м. Площа кріпосного двору близько 1,4 га, в центрі – слід колодязя. Зберігся сухий широкий рів, що оточував фортецю.

3 день. Слобідська фортеця - Тамбовська фортеця. Довжина маршруту - 21 км. Маршрут проходить **Слобідська фортеця - с.Лозівське - с.Павлівка 2 - с.Бакшарівка - с.Зелений Гай - с.Дмитрівка - Тамбовська фортеця**

Пункт 4. Тамбовська фортеця розташована в Ізюмському районі Харківської області на території Барвінковської міської громади, біля села Мар'ївка в долині річки Берека. Тамбовська Фортеця споруджена у 1731 р. за наказом генерала Йогана-Бернгара Вейсбаха. Перша назва фортеці – Бузова (Бусова). У 1738 році перейменована за назвою Тамбовського кінного полку, розташованого на цій ділянці лінії.

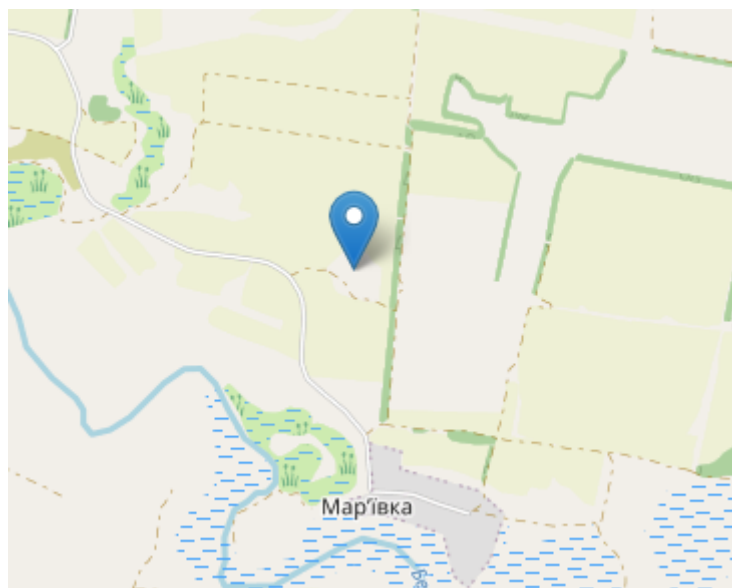

Рис.3.7. Тамбовська фортеця

Фортеця земляна, прямокутна в плані, з бастіонами на чотирьох рогах. Площа фортечного двору близько 1,4 га, в центрі знаходиться слід від колодязя.

Довжина фортеці (по гребеню валу) близько 800 метрів. Тамбовська фортеця з'єднувалася валом і ровом з фортецею Святого Петра та Слобідською Фортецею.

4 день. Тамбовська фортеця - Петровська фортеця – Крейдяна скеля та Каньон. Довжина маршруту - 32,3 км. Маршрут проходить через Тамбовську фортеця - сел. Петровське - Петровська фортеця- с.Завгородне - с.Протопопівка - Крейдяна скеля та Каньон.

Пункт 5. Петрівська фортеця розташована в Ізюмському районі Харківської області на території Балаклійської міської громади в селищі Петрівське, в долині річки Беречка.

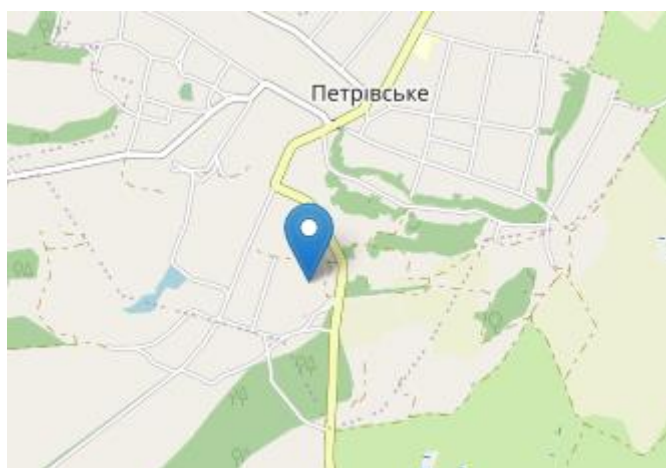

Рис. 3.8. Петрівська фортеця

Петрівська фортеця (Фортеця святого Петра, до 1738 року Донецька) споруджена у 1731 році. Названа на честь святого Петра.

Фортеця земляна, прямокутна в плані, з чотирма бастіонами. Площа кріпосного двору понад 1,4 га. Протяжність фортеці по гребеню валу становить близько 880 м. Висота валу фортеці - 3,5 м.

Петрівська фортеця з'єднувалася валом і ровом з другою на лінії Тамбовською фортецею.

Пункт 6. Крейдяна скеля та Каньйон розташовані між селами Чепіль та Протопопівка Ізюмського району Харківської області на території Балаклійської міської громади, на злитті річок Чепіль та Сіверський Донець.

5 день. Єфремівська фортеця - Парасковіївська фортеця – Орловська фортеця. Протяжність – 34,8 км. Маршрут проходить через **Єфремівську фортецю - с.Єфремівка - с.Семенівка - с.Парасковія - Парасковіївську фортецю - с.Медведівка - с.Кофанівка - с.Шевченкове - с.Дячківка - Орловська фортеця**

Пункт 7. Єфремівська фортеця розташована в Лозівському районі Харківської області на території Олексіївської сільської громади біля села Єфремівка, на вододілі річок Берека та Берестова.

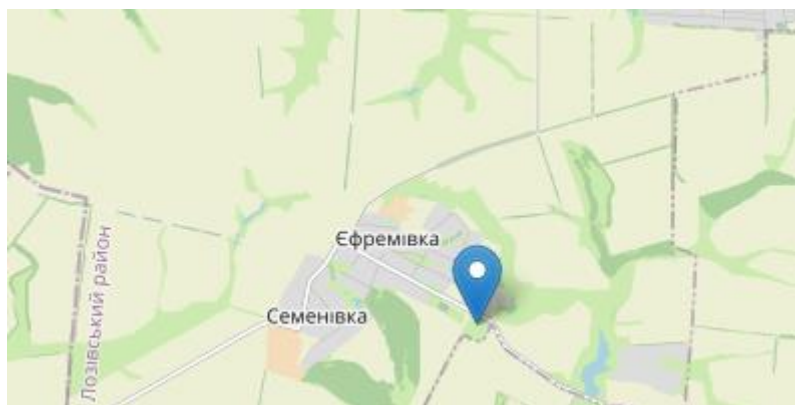

Рис. 3.9. Єфремівська фортеця

Єфремівська фортеця (до 1738 Троїцька фортеця, або Троїчатська фортеця) – фортеця, споруджена у 1731 році. Фортеця земляна, прямокутна в плані, чотирьохбастіонна. Площа кріпосного двору більше 1,5 га, в центрі – слід колодязя. Укріплення мають значні пошкодження. Протяжність фортеці по зовнішній стороні підстави вала становить понад 1040 м.

Пункт 8. Парасковіївська фортеця розташована в Красноградському районі Харківської області на території Старовірівської сільської громади, біля села Парасковія в долині річки Берестова.

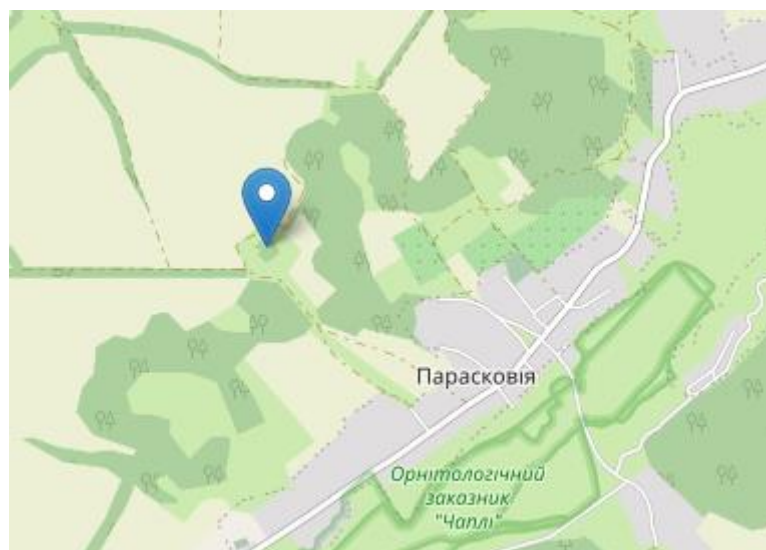

Рис.3.10. Парасковіївська фортеця

Парасковіївська фортеця (Фортеця Святої Параскеви) споруджена у 1731 році. Названа на честь матері імператриці Анни – Парасковії Федорівни, уродженої Салтикової, дружини Іоанна Олексійовича.

Фортеця земляна, майже квадратна в плані, чотирьохбастіонна. При будівництві вали фортеці мали висоту понад 4 м, сухий рів, що оточував фортецю, понад 2 м (з часом ці розміри зменшилися).

Пункт 9. Орловська фортеця розташована в Красноградському районі Харківської області на території Старовірівської сільської громади, біля села Дячківка в долині річки Берестова.

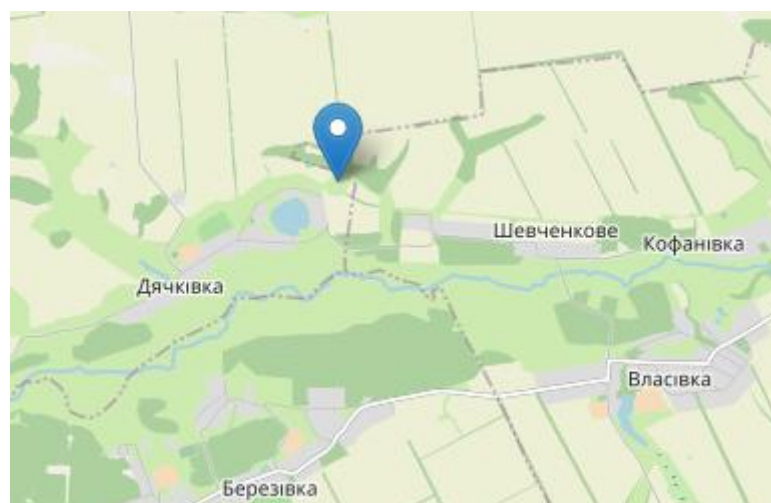

Рис.3.11. Орловська фортеця

Орловська фортеця (до 1738 року Дев'ята фортеця) споруджена у 1731 році. Фортеця земляна, прямокутна в плані, чотирьохбастіонна. Площа кріпосного двору більше 1 га.

День 6. м.Красноград - Кемпінг (річка Берестова, Міський пляж).

Довжина маршруту - 3,6 км.

Також можна відвідати м.Ізюм, де є пам'ятка що споконвіку притягує до себе прочан і просто мандрівників. Це Кириченкова криниця, яку називають також джерелом Божої Матері. Вода в криниці особлива – цілюща –температура її цілий рік коливається в межах +7 градусів (Додаток Д).

Крім цього, можна відвідати Солоне озеро, яке розташовано в Красноградському районі Харківської області в селі Антонівка. Озеро поступово опріснюється. Таке нетипове для Харківської області місце утворилося в результаті техногенної катастрофи. В 1962 році при бурінні газової свердловини глибиною 3 км сталася аварія. Фахівці не очікували, що тиск газу буде аномально високим - 300 атмосфер. Це і стало причиною виходу з свердловини фонтану газу, висотою понад 20 м. Жителів Антонівки довелося евакуювати. Фонтан заглушили, але через два дні стихія знову дала про себе знати - стовп газу пробився назовні, а земля навколо почала провалюватися. Утворився кратер діаметром 60 метрів, який згодом почали заповнювати підземні води, що розмивали соляну лінзу. Так і утворилося досить велике озеро з дуже солоною водою бірюзового кольору. Взимку озеро не замерзало, в ньому не було життя. З роками береги озера стали більш урвистими, а вода - менш солоною.

Точну глибину озера ніхто не знає і досі.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження виконані усі поставлені завдання. Так, встановлено, що туристичною дестинацією вважається місцевість, на якій зосереджено природні, природно-антропогенні й культурно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси і яка має необхідну інфраструктуру та достатній рівень розвитку туристичної індустрії, що забезпечує формування конкурентоспроможного туристичного продукту.

Структура туристичної дестинації визначається моделлю «шість А», елементи якої перебувають у тісному зв'язку з туристичною діяльністю.

Для створення туристично-рекреаційної дестинації необхідним є місцевість з конкурентоздатним ресурсним забезпеченням, що приваблює туристів і задовольняє їхні потреби. Рекреаційними ресурсами є природні ресурси, яким властива здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини, в результаті чого їх можна використовувати для відпочинку, туризму та лікування.

В свою чергу, під туристично-рекреаційними ресурсами розуміють поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов та культурних цінностей, що можуть бути використані для організації різноманітних видів рекреаційних видів діяльності. Тобто туристично-рекреаційні ресурси, які включають історико-культурні, природні, соціально-економічні, є основою для функціонування та розвитку туристичної індустрії.

Кожна із адміністративних областей України має певні ресурси (рекреаційно-туристичні, історико-архітектурні чи подієві), що дозволяють проводити туристичну діяльність і формувати свій ринок туристичних послуг.

Харківська область розташована на північному сході України, на вододілі, що поділяє басейни рік Дніпра і Дону. Відповідно «Стратегії розвитку Харківської області до 2027 року» Харківщина посідає 4-е місце серед регіонів України за забезпеченістю природно-рекреаційним потенціалом, одне з провідних місць – за розміром площі, рівнем розвитку освіти, культури та

мистецтва, будівництва, та розвитку підприємницької діяльності, м. Харків має сучасний міжнародний аеропорт, що приймає пасажирські літаки всіх типів. Харківська область має достатньо сприятливі кліматичні умови, барвистий ландшафт і наявність цілющих мінеральних джерел, здатними генерувати значний інтерес вітчизняних та іноземних туристів. До реєстру національно-культурного надбання включено пам'ятки архітектури, археології, історії та монументального мистецтва, загальна кількість яких складає 2535 одиниць, що становить близько 5% від історико-культурного потенціалу України.

Мережа санаторних закладів представлена 96 об'єктами. Загальна кількість місць в закладах курортного лікування складає близько 13 205 місць.

Ресурсна база Харківської області має значний потенціал для комплексного розвитку різних видів відпочинку й оздоровлення: санаторно-курортного лікування, спортивно-оздоровчого, культурно-пізнавального, сільського зеленого, мисливського та рибальського туризму.

За даними Головного управління статистики у Харківській області у 2020 р. загальна кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної, становила 44 тис. осіб, що менше, ніж у 2019 р. – 76211 осіб. За останні десять років максимальну кількість туристів у Харківській області було обслуговано у 2012 р. – 105,7 тис. осіб, що пояснюється туристичним попитом на відвідання футбольних матчів в Харкові в рамках Чемпіонату Європи. Після 2012 р. відбувається поступове зменшення кількості обслуговуваних туристів в Харківській області через складку економічну та політичну ситуацію в країні та близьке розташування Харківської області до зони проведення АТО, а також епідеміологічну ситуацію, пов'язану з COVID - 19.

Серед загальної кількості туристів, що були обслуговувані в області, до 2007 р. більшу частину займали внутрішні туристи, а з 2008 р. до сьогодні спостерігається переважання кількості туристів-громадян України, які виїжджають за кордон.

Загальна кількість засобів розміщення в регіоні у 2020 році складала 67 одиниць: на готелі припадало 67 %, на санаторії – 4,7 %, що дорівнює середньому значенню по Україні.

Станом на 2020 р. у Харківській області працювало 732 дитячі заклади оздоровлення та відпочинку – це третій по кількості показник серед регіонів України, з них лише 15 працювало як заклади оздоровлення – відповідно четвертий серед регіонів України. У дитячих закладах оздоровлення та відпочинку Харківського регіону влітку 2020 р. було оздоровлено 97 613 осіб, що складає майже 11% усіх дітей, що скористалися цими послугами за регіонами України.

Сприятливі природні умови Харківського регіону зумовили формування та розвиток багатьох санаторно-курортних здравниць. Мережа санаторних закладів Харкова представлена 96 об'єктами.

Департаментом туризму та курортів протягом 2020-2021 років проводився аналіз інтегрального індексу туристично-рекреаційного потенціалу для кожного адміністративного району Харківської області Найбільш розвиненим став Харківський район, туристично-рекреаційний потенціал якого значно перевищує відповідні потенціали інших районів. Тому саме в цьому районі і сформувалася дестинація – м. Харків. Крім цього, центрами рекреаційних дестинацій є головні санаторії Харківської області: Санаторій «Бермінводи»; Санаторій «Роща»; Санаторій «Ялинка»; Санаторій «Високий».

Сьогодні Харківська область виступає на національному туристичному ринку як адміністративний, історико-культурний, промисловий, спортивний і діловий центр, а в регіоні – туризм є одним із пріоритетних напрямів розвитку. Нажаль розвиток туристичної галузі в Харківській області гальмується багатьма чинниками, а саме: – недосконалість нормативно законодавчої бази в галузі туризму та недостатня ефективність механізмів як державного так і господарсько-правового регулювання цієї галузі; недосконалість системи державного управління туризмом, низька ефективність взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування,

суб'єктами туристичної галузі та особами, які мають спеціальні знання та бажають долучитися до розробки програм розвитку туристичної галузі. Розвиток туризму в Харківській області також гальмується відсутністю у суб'єктів туристичної галузі правових знань щодо створення та організації ведення бізнесу, захисту своїх прав, забезпечення прав споживачів та ін.

У ході обговорення бачення громад щодо реалізації стратегій розвитку Харківської області на 2021–2027 роки були досліджені деякі сучасні погляди на ефективні механізми які дозволяють збільшити кількість відвідувачів (туристів та екскурсантів) та як наслідок створити нові робочі місця та збільшити надходження до місцевого бюджету. Так запропоновано:

- забезпечення інклюзивності у туристичної галузі регіону з метою створення доступного туристичного середовища;
- створення спеціалізованої туристичної зони як елемента додаткового здобуття досвіду та його обміну, як потужний засіб активної реабілітації для осіб з обмеженими можливостями, ветерани АТО / ООС ;
- забезпечення належного рівня збереження та використання об'єктів архітектурної спадщини населених пунктів Харківщини та окремих пам'яток у відповідності до вимог чинного пам'яткоохоронного законодавства;
- забезпечення розвитку агротуризму в Харківській області та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова Ю. Течет речка-невеличка./ Ю. Александрова // Событие. – 2003.– 6-12 нояб. (№ 45). – С. 7.
2. Закон України «Про туризм». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Белічко В.В. Бурлуцький заказник / В.В.Белічко // Енциклопедія Сучасної України /відп. секр. М.Г. Железняк. – К., 2004. – Т. 3. – С. 623.
4. Басюк Д.І. Науково-теоретичні основи формування туристичних дестинації / Д.І.Басюк // Наукові праці НУХТ, 2014. – Том 20, №5. – С. 50 – 58.
5. Бейдик О.О. Світові рекреаційно-туристські ресурси / О.О. Бейдик // Український географічний журнал. – 2013. - № 2. - С. 49-55.
6. Бобкова А. Про поняття природних рекреаційних ресурсів / А. Бобкова // Право України. – 2015. - № 5. - С. 51-54
7. Борисюк О.А. Географічний регіон як об'єкт туристичного маркетингу / О.А. Борисюк, І.М. Дудник, О.П. Беркова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Географія. – К.ВПЦ КНУ ім. Т.Шевченка, 2019. – Вип. 4 (74). – С. 23-31.
8. Васюта Н. Зоопарк розпочав новий сезон. URL: <http://ukrainainkognita.org/ua/Ukr/HOME%20UKR/htm>
9. Великобурлуцький степ/ URL : <http://www.pzf.jinonet./>
10. Владимиров К. Сад и памятник. URL: <http://filt/menr/gov/ua/publ/regob102/dpsir>
11. Головчан А.І. Економічний механізм організації екологічного захисту туристичних дестинацій / А.І. Головчан // Торгівля і ринок України. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. – Вип. 25, т. 1. – С. 374-379.
12. Головчан А.І. Методика оцінки ефективності функціонування туристичних дестинацій в Україні / А.І. Головчан // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2015. – № 4 (40). – С. 131–138.

13. Головчан А.І. Теоретико-методичні підходи до оптимізації розвитку туризму в дестинаціях / А.І. Головчан // Вісник ДІТБ. – 2014. – № 15. – С. 139-145.

14. Головчан А.І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними / А.І. Головчан // Торгівля і ринок України: зб. наук. пр. – Донецьк, 2013. – Вип. 27. – С. 157-161.

15. Дудник І.М., Борисюк О.А. Регіональні системи туристичних послуг: методологічний аспект. – Регіон – 2019: стратегія оптимального розвитку: міжнародна науково-практична конференція, 16-17 жовтня 2019 р.– Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2019р.– С.26-29.

16. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навч. посіб. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – 128 с.

17. Економіка регіонів у 2017 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ / за ред. Д.І. Олійника. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/regionu-4adb9.pdf>.

18. Євтушенко Н.А. Стан та перспективи розвитку в'їзного туризму на Харківщині / Н.А. Євтушенко // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2008. – № 824. Сер.: Геологія–географія–екологія. – С. 99–105.

19. Закон України «Про туризм». URL:<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

20. Ізюмська лука. URL: <http://www.pzf.jinonet>.

21. Кифяк О.В. Розвиток рекреаційних ринків регіонів / О.В. Кифяк // Фінанси України. - 2013. - №9. - С. 64-69.

22. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: Підручник / В.К.Кіптенко. – К.: Знання, 2010. – 502 с.

23. Лужанська Т. Ю. Стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій / Т. Ю. Лужанська // Науковий вісник Мукачівського державного університету (серія «Економіка»): зб. наук. пр. – Мукачів: МДУ, 2014. – Вип. 2 (2). – С. 175–180

24. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. посібник / О.О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. - К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.

25. Марцин Т.О. Проблеми та перспективи розвитку готельного господарства України / Т.О. Марцин, Т.В. Бурак //Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К. : КНТЕУ, 2014. – 391 с.

26. Михайлова О.П. Основні проблеми готельного бізнесу в Україні / О.П. Михайлова, П. В. Брінь // Вісник НТУ «ХПІ». – 2012. – № 58 (964). Серія : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – С. 101-106.

27. Наказ № 330 «Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» / Новости турбизнеса. – 2015. – №15 (137). – С. 39-41.

28. Новикова В.І. Рекреаційні ресурси: місце в рекреаційній споживчій діяльності, класифікація, проблеми паспортизації та реєстрації / В.І. Новикова // Туристично-краєзнавчі дослідження: зб. наук. ст. – Вип. 7. – К.: Ін-т туризму ФПУ, 2017. – С. 130-136.

29. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській обл. URL: <http://kh.ukrstat.gov.ua>

30. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

31. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство / Є.В. Панкова. – Київ : Альтерпрес, 2003. – 352 с.

32. Перелік пам'яток історії та монументально-го мистецтва Харківської області. URL: <http://kharkivoda.gov.ua/dostup-do-publichnoy-i-informatsiyi/2488/2703/83717>

33. Про створення національного природного парку «Гомільшанські ліси»: указ Президента України, 6 верес. 2004р., № 1047 : [створити на території Зміїв та Первомайс. р-нів Харк. обл. природ. парк “Гомільшанські ліси”] // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 36. – С. 13.

34. Програма розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2019 – 2023 роки. Харківська обласна Рада. URL: <http://oblrada.kharkov.ua/ua/programa-rozvitku-kulturi-iturizmu-kharkivskoj-oblasti-na-2014-2018-roki/14496-normativni-dokumenti>.

35. Семенова М. В. Господарсько-правове регулювання туристичної діяльності: монографія. Харків : Оберіг, 2019. – 196 с.

36. Семенова М., Гунаре М. Определение понятия «посетитель» в украинском и европейском праве. The Baltic journal of law. 2019. № 1. – С. 38-46.

37. Сировець С. Рекреаційно-туристична діяльність в системі сталого розвитку регіону. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>

38. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин: Вид-во Ніжин. держав. університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

39. Стафічук В.І. Рекреалогія: Навч. посібник для вузів / В.І. Стафічук. - К.: Альтерпрес, 2006. - 264 с.

40. Стратегія розвитку Харківської області на 2021–2027 роки. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/ru/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/717/102538>.

41. Тараненко М. Захистимо природу, від самих себе: [про природ.-заповід. фонд Харківщини] / М. Тараненко //Слобід. край. – 2001.

42. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. – К.: Київ. Нац. Торг.- екон. університет, 2009. – 463 с.

43. Туристські дестинації (теорія, управління, брендинг): монографія / А.А. Мазаракі, Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко та ін. – К.: Київ. Нац. Торг.- екон. університет, 2013. – 388 с.

44. A Dictionary of Travel and Tourism. URL: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191733987.001.0001/acref-9780191733987-e-5902?rsk=7T7iyu1&result=1>

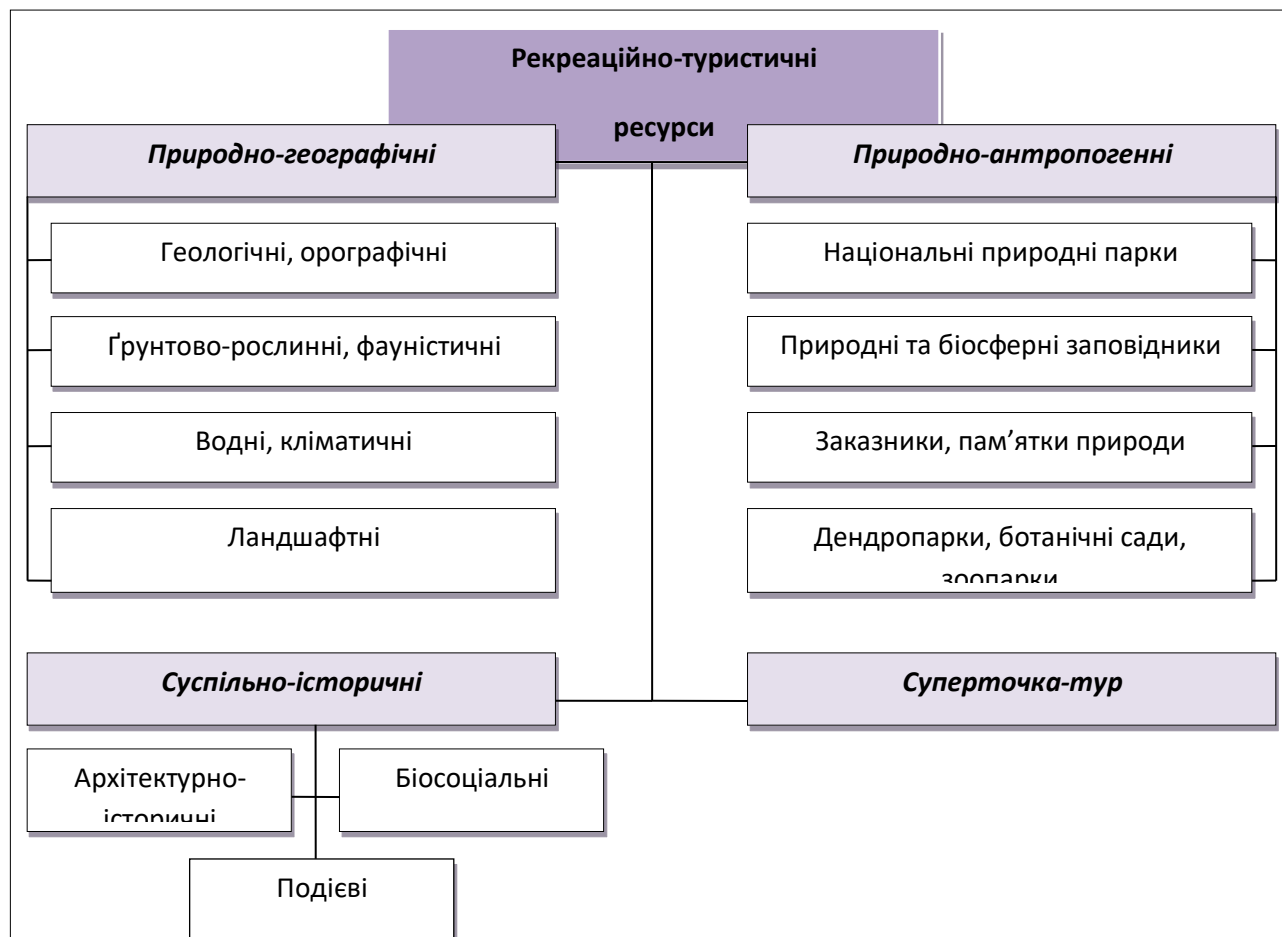
45. Althof W. Incoming — Tourismus. Muenchen; Wein; Oldenburg. 1996., с.67

46. A Practical Guide to Tourism Destination Management 2007. URL: <http://www2.unwto.org/publication/practical-guide-tourism-destination-management>
47. C. Cooper, J. Fletcher, D. Gilbert, R. Shepherd, S. Wanhill. Tourism: Principles and practices. Harlow: Pearson, 2005. 736 p.
48. Crouch G. I. Modelling destination competitiveness: a survey and analysis of the impact of competitiveness attributes. Sustainable Tourism Cooperative Research Centre's Monograph series, Australia. Queensland, 2007 URL : http://www.sustainabletourisonline.com/awms/Upload/Resource/bookshop/Crouch_modelDestinComp-web.pdf
49. International Recommendations for Tourism Statistics 2008. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/Seriesm/SeriesM_83rev1e.pdf#page=24
50. Leiper N. Tourism Management. 3d ed., Sidney: Pearson Education Australia, 2004. 326 p., c.87
51. Leiper, N. The framework of tourism: Towards a definition of Tourism, Tourist, and the Tourist industry. Annals of Tourism Research, 1979. № 6(4). P. 390–407. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004728758001900184>
52. Pearce P. Tourism development. L., 1981. 53 p., c.53 p
53. UNWTO Highlights 2014 Edition. URL: <http://mkt.unwto.org>

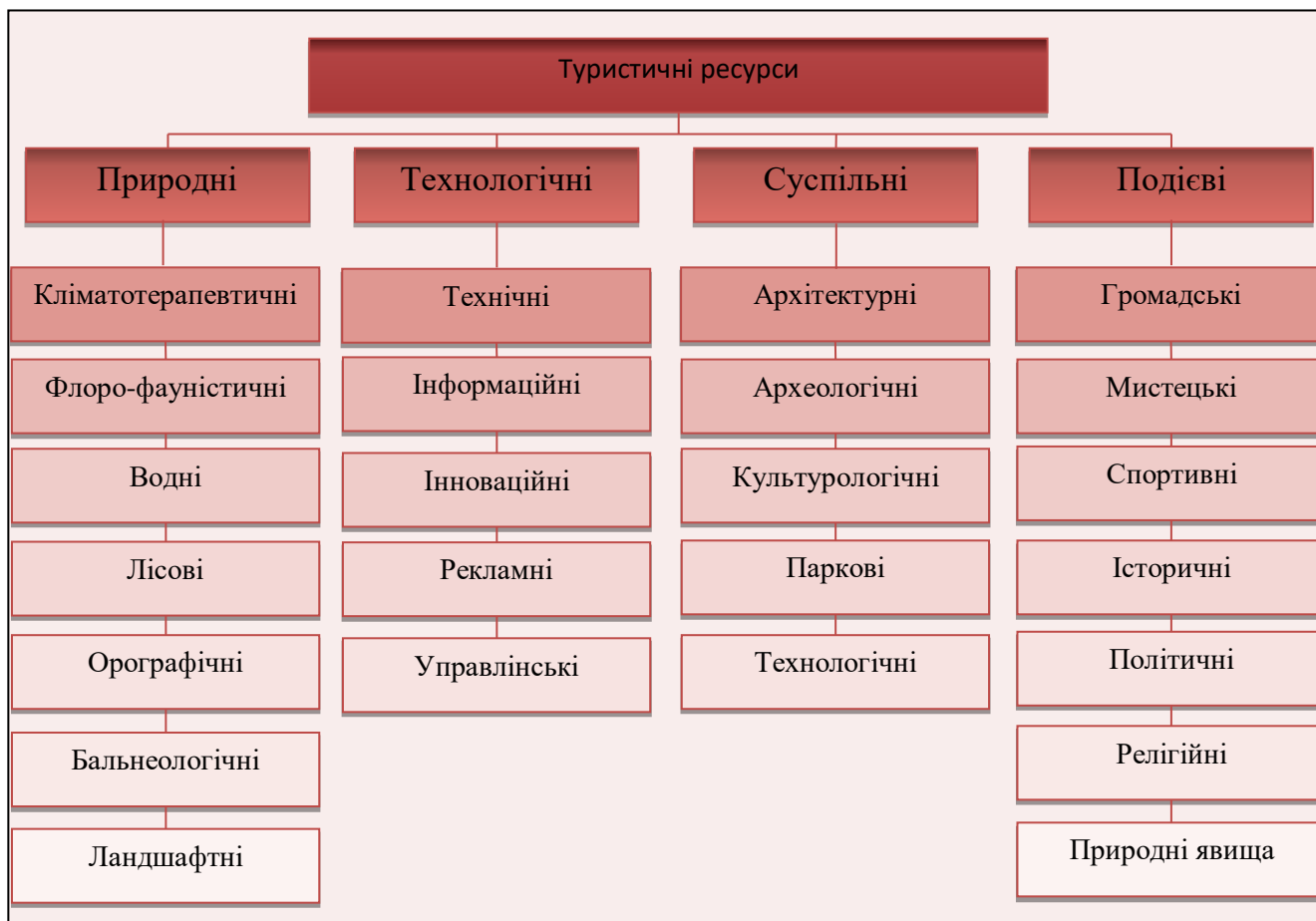
ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів за О.О. Бейдиком

Класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів за І. В. Смалем

Гомільшанські ліси

Кам'яні баби, гора Крем'янець

“Співочі тераси”, с. Володимирівка

Крейдяний заказник

Бурлуцький заказник

Катеринівський заказник

Стан і динаміка розвитку сфери відпочинку та туризму Харківської області
й окремих регіонів України у 2014–2018 роках

Область	Кількість дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, на 1 тис. населення віком від 0 до 15 років, од.		Кількість місць у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, на 1 тис. населення віком від 0 до 15 років, од.		Кількість колективних засобів розміщення на 1 тис. населення, од.		Кількість місць (ліжок) у колективних засобах розміщення на 1 тис. населення, од.	
	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.
Дніпропетровська	1,782	1,582	10,73	10,81	0,081	0,071	7,988	7,116
Київська	1,399	1,429	16,43	11,68	0,095	0,092	9,619	7,387
Львівська	1,351	0,560	6,77	4,57	0,135	0,135	12,997	13,152
Полтавська	4,180	3,709	30,61	25,14	0,099	0,077	6,787	6,367
Сумська	4,720	4,778	34,17	27,56	0,054	0,048	3,203	2,697
Харківська	2,051	1,889	15,35	14,37	0,074	0,066	5,902	5,217
Україна	2,051	1,369	18,53	13,81	0,107	0,098	9,496	8,552

Легенда про Кириченкову криницю

Служив колись в Ізюмському полку козак на прізвище Кириченко. Мав він доньку, незрячу від народження. Батько ревно молився, і явилось йому одкровення, що має викопати посеред двору колодязь. Почав козак копати, і раптом з-під землі забив у тому місці потужний ключ. Коли донька вмилася його водою, одразу ж прозріла. Минуло багато часу, ніхто вже не знає, де було Кириченкове обійстя, а криниця й досі тішить мешканців Ізюма та його гостей своєю прохолодною, смачною і життєдайною водою.